Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Kaili Sirk

EESTI ELANIKE MAKSUKUULEKUSE MÕJUTAMISE VÕIMALUSED

Lõputöö

Juhendaja:

Kerly Randlane, PhD

Tallinn 2022

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2022

Töö pealkiri eesti keeles: Eesti elanike maksutahte mõjutamise võimalused

Töö pealkiri inglise keeles: Possibilities of influencing the tax willingness of Estonian residents

Lõputöö on kirjutatud eesti keeles ning lehekülgi on kokku koos lisadega 61 lehekülge. Lõputöö kirjutamiseks on kasutatud 54 allikat, millele on viidatud. Lõputöös on 14 tabelit ning 5 joonist.

Käesoleva lõputöö uurimisprobleem oli, kuidas oleks võimalik suurendada Eesti elanike maksukuulekust, st maksu- ja tollikohustuste vabatahtlikku täitmist, sh korrektselt ja õigeaegselt. Sellest tulenevalt oli lõputöö eesmärk selgitada välja esmalt Eesti elanike maksukuulekus ja erinevad võimalused selle suurendamiseks. Analüüsi tulemusel selgus, et Eesti elanike maksukuulekus on suurenenud aastatel 2018-2020 ning 2021. aastal on püsinud 2020.aastaga võrreldes samal tasemel. Maksukuulekus on madalam meeste, noorte, madalama haridustasemega ning valitsust mitteusaldavate Eesti elanike seas. Maksuteadlikkuse suurendamiseks on sobivad meetmed maksunõustamine, kampaaniad ning laste ja noorte jaoks YouTube videod, õpetlikud maksualased mängud ja hariduslikud veebiportaalid. Samas võib analüüsi alusel välja tuua, et 2020. aastaga võrreldes peab enam inimesi Eesti maksusüsteemi ebaõiglaseks, mis võib tuua kaasa maksudest kõrvalehoidumise. Õiglustunde suurendamiseks oleks oluline kaasata maksumaksjad seaduseloomesse. Lisaks on oluline auditeerida suurema maksuriskiga maksumaksjaid ning väiksema maksuriskiga maksumaksjate suhtes viia läbi erinevaid kampaaniaid.

Võtmesõnad: maksutahe, maksukäitumine, maksukuulekus

Võõrkeelsed võtmesõnad: tax willingness, tax behavior, tax compliance

Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu

Töö autor: Kaili Sirk

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud.
Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

(allkirjastatud digitaalselt)

Vastab lõputöö nõuetele

Juhendaja: Kerly Randlane (allkirjastatud digitaalselt)

Kaitsmisele lubatud

Kolledži direktor: Kerly Randlane (allkirjastatud digitaalselt)

SISUKORD

SISSEJUHATUS 4

1. MAKSUKUULEKUSE OLEMUS 7

1.1. Maksukuulekuse tähendus 7

1.2. Maksukuulekust mõjutavad tegurid 11

1.3. Maksukuulekust mõjutavad strateegiad 16

2. VÕIMALUSED EESTI ELANIKE MAKSUKUULEKUSE MÕJUTAMISEKS 22

2.1. Uuringu metoodika ja disain 22

2.2. Eesti elanike maksukuulekus aastatel 2018-2021 26

2.3. Võimalused Eesti elanike maksukuulekuse suurendamiseks 32

KOKKUVÕTE 38

SUMMARY 40

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU 42

Lisa 1. Eesti elanike maksutahte indeksi sisendnäitajad 48

Lisa 2. Eesti elanike maksutahte indeksi sisendid protsentides 49

Lisa 3. Eesti elanike maksutahte koondindeks ja sihtgruppide lõikes 50

SISSEJUHATUS

Maksu- ja Tolliameti üks peamine ülesanne on koguda kokku maksutulud, mis võimaldavad riigil pakkuda elanikele erinevaid avalikke teenuseid ja hüvesid. Kogutud maksutuluga on riigil võimalik näiteks parandada teid ja tänavaid, muuta infrastruktuuri paremaks, ehitada uusi haiglaid ja koole, pakkuda tasuta haridust jms. Sellest tulenevalt on oluline, et kõik maksumaksjad täidaksid oma maksukohustusi tähtaegselt ja õiges ulatuses, et maksuauk ehk saamata jäänud maksutulu oleks võimalikult väike. Selleks peab olema maksumaksjatel soov vabatahtlikult makse deklareerida ja tasuda.

Lõputöö aktuaalsus tuleneb esmalt sellest, et Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (edaspidi OECD) on 2010. aasta teabemärkuses käsitlenud maksukuulekat käitumist, et riigid mõistaksid paremini selle olemust, võimaldades seeläbi riikidel mõjutada maksumaksjate käitumist tõhusamalt (OECD, 2010, p. 4). Teiseks on Maksu- ja Tolliameti ülesanne tagada ootuspärane ja kasvav maksude laekumine ning vähendada maksuauku. Selleks on Maksu- ja Tolliamet loonud neli strateegilist peasuunda, millest esimene peasuund on maksutahte suurendamine (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 3), millega soovitakse mõjutada ja seeläbi suurendada maksumaksjate maksukuulekat käitumist, et nad maksaksid makse vabatahtlikult ning täidaksid enda maksu- ja tollikohustusi korrektselt (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 12). Maksutahte suurendamiseks on Maksu- ja Tolliamet uurinud alates 2018. aastast Eesti elanike maksutahet (Kantar Emor, 2018; Eesti Uuringukeskus OÜ, 2019; Eesti Uuringukeskus OÜ, 2020; Kantar Emor, 2021).

Lõputöö on uudne, sest varasemalt ei ole uuritud Eesti elanike maksukuulekuse mõjutamise võimalusi tulenevalt Eesti elanike maksutahte indeksist. OECD on andnud ülevaate maksukuulekuse olemusest ning võimalustest selle mõjutamiseks, kuid on teinud seda üldiselt ning mitte riikide põhiselt (OECD, 2010). Kerly Randlase 2019. aasta doktoritöö „*The Conceptual Underpinnings and Challenges of the Strategies Guiding Tax Compliance Policies*“ raames on analüüsitud erinevaid lähenemisviise maksukuulekuse käsitlemisel ning piiranguid ja võimalusi selle mõjutamiseks (Randlane, 2019, p. 13), kuid ei ole eraldi käsitletud Eesti elanike maksukuulekust. Anna Sulojeva 2021. aasta lõputöö „Maksumäärade mõju vabatahtlikule

maksukuulekusele: Eesti suuremate ettevõtete näitel“ raames on hinnatud regressioonanalüüsi põhjal maksumäärade mõju Eesti suuremate ettevõtete vabatahtlikule maksukuulekale käitumisele, mille puhul on võetud aluseks Eesti elanike maksutahte uuringus käsitletavad maksutahte indeksi sisendnäitajad (Sulojeva, 2021, lk 29-34). Kui eelnimetatud lõputöö puhul on käsitletud ettevõtete maksukuulekat käitumist, keskendub käesolev lõputöö Eesti elanike maksukuuleka käitumise analüüsile lähtuvalt Eesti elanike maksutahte indeksist. Käesolevas lõputöös on maksutahte indeksi arvutamisel võetud arvesse rohkem näitajaid, et näha, kuidas muutub maksutahte indeks näitajate lisandumisel ning milline on sellisel juhul Eesti elanike maksukäitumine, sest maksukäitumist mõjutavad väga erinevad tegurid (Randlane, 2019, p. 19). Lisaks on statistilisest analüüsist selgunud, et kuigi Eesti elanike maksutahte indeksi arvutamisel on võetud arvesse teadmiste osas ainult teadmisi Eesti maksusüsteemist, on maksutahte indeksil tugevam seos teadmistega maksude maksmisest (Levenko & Staehr, 2021, p. 2). Seega on vajalik leida need näitajad, mis võivad mõjutada maksukuulekat käitumist enam, et saada paremini aru, milline on Eesti elanike maksukuulekus.

Lõputöö keskne uurimisprobleem seisneb selles, kuidas oleks võimalik suurendada Eesti elanike maksukuulekust, st et enam Eesti elanikke täidavad enda maksu- ja tollikohustusi vabatahtlikult, sh korrektselt ja õigeaegselt. Selleks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1) Mis on maksukuulekas käitumine ning seda mõjutavad tegurid?
2) Milline on olnud Eesti elanike maksukuulekus aastatel 2018-2021?
3) Millised on võimalused Eesti elanike maksukuulekust mõjutada?

Lõputöö eesmärk on selgitada välja esmalt Eesti elanike maksukuulekus uute näitajatega täiendatud maksutahte indeksi alusel ning leida selle põhjal võimalusi Eesti elanike maksukuulekuse suurendamiseks. Seega on uurimisülesanded järgnevad:

1) analüüsida teaduskirjanduse alusel maksukuulekuse olemust, seda mõjutavaid tegureid ning meetmeid maksukuulekuse tagamiseks,
2) analüüsida uute näitajatega täiendatud maksutahte indeksi põhjal Eesti elanike maksukuulekust aastatel 2018-2021,
3) sünteesida teooria ja analüüsi tulemused, mille põhjal teha järeldused ja ettepanekud, mis võimaldavad parandada Eesti elanike maksukuulekust.

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks viiakse läbi kvantitatiivne uuring ehk kasutatakse kvantitatiivset uurimismetoodikat. Kvantitatiivne metoodika hõlmab endas arvandmetega tegelemist (Õunapuu, 2014, lk 56), st andmete kogumisel ja analüüsimisel on oluline nende arvuline väljendamine (Bryman, 2012, p. 35). Seega võimaldab kvantitatiivne metoodika analüüsida Eesti elanike maksukuulekust, sest esmalt arvutatakse välja Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018-2021. Selle arvutamiseks kasutatakse Eesti elanike maksutahte uuringu raames väljatoodud maksutahte indeksi valemit. Arvutamisel on lisaks maksutahte indeksi üheksale sisendnäitajatele võetud arvesse kümme uut näitajat, et analüüsida, milline on Eesti elanike maksukuulekus uute näitajate lisandumisel. Andmekogumise meetodina kasutatakse teiseseid andmeid, st andmed on kogutud 2018.-2021. aasta Eesti elanike maksutahte uuringute aruannetest, mis on lisatud Excelisse, et arvutada välja Eesti elanike maksutahte indeks, kuhu on lisatud juurde ka uued näitajad. Käesolevas lõputöös kasutatakse andmete analüüsimiseks esmalt ühemõõtmelist analüüsi (Õunapuu, 2014, lk 186), st antakse esmalt kokkuvõtlik ülevaade Eesti elanike maksukuulekusest üldiselt. Hiljem analüüsitakse Eesti elanike maksukuulekust sihtgruppide lõikes, st tegu on kahemõõtmelise analüüsiga, mille raames analüüsitakse kahte erinevat tunnust (Bryman, 2012, p. 339). Pärast Eesti elanike maksukuulekuse analüüsi leitakse teooria alusel sobivad võimalused Eesti elanike maksukuulekuse suurendamiseks.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, millest esimeses peatükis käsitletakse maksukuulekuse olemust, seda mõjutavaid tegureid ning strateegiaid selle mõjutamiseks. Teine peatükk käsitleb Eesti elanike maksukuulekust 2018.-2021. aastal ning võimalusi selle parandamiseks. Analüüsist ja teooriast lähtuvalt tehakse ettepanekud Eesti elanike maksukuulekuse mõjutamiseks.

1. MAKSUKUULEKUSE OLEMUS

1.1. Maksukuulekuse tähendus

Maksukäitumist on võimalik käsitleda klassikalisest majanduslikust ja käitumuslikust mudelist lähtuvalt. Esmalt on 1970-1980ndatel võetud aluseks klassikaline majanduslik mudel (Randlane, 2019, p. 24), mille järgi on maksumaksja ratsionaalne inimene, kes teeb otsuseid kulu-tulu kalkulatsioonile tuginedes (Randlane, 2019, p. 16) ehk maksumaksja maksimeerib enda kasulikkust, mis on tema reaktsioon erinevatele finantsilistele tuludele ja kuludele (Bătrâncea, *et al.*, 2012, p. 20). Maksumaksja käitub maksukuulekalt, sest maksudest kõrvalehoidumisega seotud kulud (risk jääda vahele ning karistuse tõsidus) ületavad sellest saadavat kasu (tasumata jäänud maksud), kuid kui tema jaoks on tasumata maksudest saadav kasu suurem võrreldes riskiga vahele jääda, ei ole maksumaksja maksukuulekas (OECD, 2010, p. 11). Uuringu tulemustest on selgunud, et tulu deklareeritakse enam suuremate karistusmäärade korral ning suurema rikkumise tuvastamise võimaluse esinemisel (Allingham & Sandmo, 1972, p. 330), millest tulenevalt suureneb maksukuulekas käitumine (Mustafa Erdoğdu & Geyik, 2021, p. 125).

Teaduskirjanduses on tõdetud, et maksukuulekat käitumist ei ole võimalik käsitleda puhtalt finantsilistest kaalutlustest lähtuvalt (Mustafa Erdoğdu & Geyik, 2021, p. 125), sest inimese majanduslikku käitumist mõjutavad palju erinevaid tegureid, mistõttu ei ole inimeste otsused alati ratsionaalsed (Randlane, 2019, p. 16). Seetõttu on 1990ndatest arenenud klassikalise majandusliku mudeli kõrval ka käitumuslik mudel (Bătrâncea, *et al.*, 2012, p. 21; Randlane, 2019, p. 24). Inimesed kasutavad otsuste tegemisel „pöidlareeglit“ (ingl k *rule of thumb*) ehk inimesed eeldavad otsuseid tehes mingi konkreetse tagajärje saabumist, sh eeldus põhineb varasemal kogemusel. Irratsionaalsete otsusteni viivadki varasemad kogemused, mis hõlmavad endas mõtteid või ootusi eeldatavast tagajärjest. (Tanzi, 2021, p. 5) Irratsionaalset käitumist peetakse süstemaatiliseks ja korduvaks, millest tulenevalt on irratsionaalne käitumine ka ettearvatav (Arley, 2008, p. 239). Samas on väidetud, et maksumaksjad võivad olla siiski targad ja ratsionaalsed, st kui otsustes esineb vigu, on seda võimalik parandada õppimisega ning muutes keskkonda, kus otsuseid tehakse (Altman, 2021, p. 17). Seega võtab käitumuslik mudel võrreldes klassikalise majandusliku

mudeliga arvesse rohkem tegureid, mis võivad mõjutada maksukuulekat käitumist, võimaldades omakorda mõista ka maksukuuleka käitumise empiirilist poolt.

Klassikalise majandusliku ja käitumusliku mudeli uurimisobjektid erinevad üksteisest tulenevalt erinevatest lähenemistest maksukäitumise käsitlemisel. Varasemalt on maksukäitumise juures pööratud tähelepanu küsimusele, miks hoitakse maksudest kõrvale. Nüüd keskendutakse vabatahtlikule maksukuulekusele, mh püütakse leida vastus küsimusele, miks üldse makse makstakse. (Randlane, 2015, p. 1) Seega on jaotatud maksumaksja käitumine maksukuulekaks ja mittemaksukuulekaks käitumiseks, mille jagunemine on toodud joonisel 1.

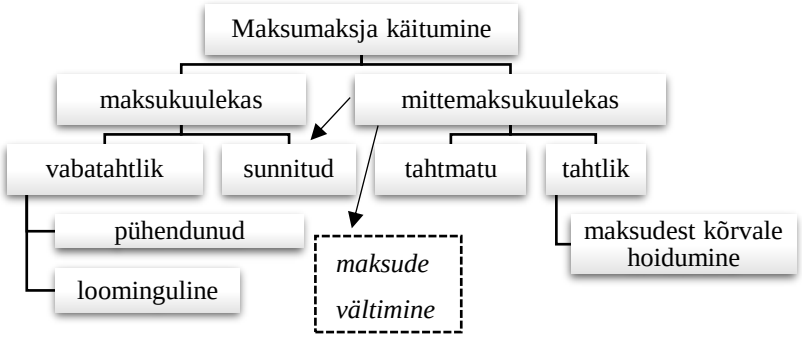

Joonis 1. Maksumaksja käitumise jagunemine (Randlane, 2019, p. 18)

Maksukuuleka käitumise analüüsimiseks on oluline mõista, mida tähendab nii maksukuulekas kui ka mittemaksukuulekas käitumine. Mittemaksukuulekas käitumine on käitumine, kui maksumaksja ei ole täitnud enda maksukohustusi kas tahtlikult või tahtmatult (Olsen, *et al*., 2018, p. 405). Maksumaksja kohustused on end registreerida, esitada nõutavat maksuteavet õigeaegselt, esitada täielikku ja täpset informatsiooni ning tasuda maksud õigeaegselt. Sellest tulenevalt on maksukuulekuse käsitlemisel võetud aluseks kohustuste täitmine või nende täitmata jätmine. (OECD, 2009, p. 9) Samas ei arvesta eelnimetatud maksukuulekuse kriteeriumid, mis põhjustel on maksumaksja jätnud enda maksukohustused täitmata (Randlane, 2019, p. 17). Mittemaksukuulekat käitumist on võimalik käsitleda kitsamalt, st mittemaksukuulekat käitumist seostatakse maksudest kõrvalehoidumisega (Randlane, 2019, p. 18).

Maksudest kõrvalehoidumine (ingl k *tax evasion*) on ebaseaduslik, sest maksumaksja tahtlikult deklareerib vähem sissetulekut ja/või ei kasuta mahaarvamise õigust korrektselt (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333). Samas jääb maksude vältimine (ingl k *tax avoidance*) maksukuuleka ja

mittemaksukuuleka käitumise vahele, st tegu on n-ö halli alaga (vt joonis 1). Kuigi maksude vältimine võib olla seaduslik, ei lähtu see tõenäoliselt siiski seadusandja mõttest (Randlane, 2019, p. 18), sest maksude vältimisel kasutatakse ära seaduses olevaid lünki (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333). Maksude vältimiseks maksab maksumaksja makse minimaalselt, kuid püsides seaduse piirides (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333). Näiteks võib maksumaksja kasutada kõiki seaduses sätestatud mahaarvamisi, mis tal on võimalik enda tuludest maha arvata (James & Alley, 2002, p. 31). Samas võib maksude vältimine üle minna maksudest kõrvale hoidumiseks, kui ei järgita seadusi (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333). Seega võib laiemas tähenduses olla mittemaksukuulekas käitumine isegi seaduslik (Randlane, 2015, p. 2). Mittemaksukuulekaks käitumiseks võib seega pidada maksumaksja tahtlikku või tahtmatut maksukohustuste täitmata jätmist kas seaduslikult või ebaseaduslikult.

Maksukuulekaks nimetatakse sellist maksukäitumist, kui maksumaksja on täitnud kõik enda maksukohustused tähtaegselt ning õiges ulatuses (Randlane, 2019, p. 17), mh võib täitmine olla vabatahtlik või sunnitud (Muehlbacher, *et al.*, 2011, p. 91). Sunnitud maksukuulekas käitumine tähendab seda, et maksumaksja ei tasu makse enda vabast tahtest (McBarnet, 2002, p. 229), vaid vajab selleks maksuhalduri sekkumist. Selleks rakendab maksuhaldur erinevaid järelevalvemeetmeid nagu audit ja sunnivahendid või karistab rikkumise eest (Randlane, 2019, p. 17). Vabatahtlik maksukuulekas käitumine tähendab seda, et maksumaksja maksab vabatahtlikult makse õiges ulatuses lähtuvalt seadustes sätestatust (Masud, *et al*., 2014, p. 50), mh ei rakendata järelevalvelisi meetmeid, sest maksumaksja on täitnud enda maksukohustused (Randlane, 2019, p. 17). Vabatahtlikku maksukuulekust nimetatakse veel pühendunud kuulekuseks (McBarnet, 2002, p. 229). Maksumaksja maksab vabatahtlikult makse, sest ta peab seda enda jaoks oluliseks (Randlane, 2019, p. 17). Seega on oluline vabatahtliku maksukuulekuse puhul, et maksumaksja peab maksude maksmist enda tähtsaks kodanikukohuseks.

Vabatahtlik maksukuulekas käitumine jaguneb veel loominguliseks kuulekuseks (vt joonis 1), kus maksumaksjad otsivad erinevaid võimalusi, kuidas jääda seaduses sätestatud piiridesse, kuid samas õõnestades mõtet, mida on seadusega tahetud väljendada. Loominguline kuulekus tuleneb esmalt seaduse olemusest ja selle toimimisest, st seaduseandjad ei ole võimelised ette nägema igat võimalikku olukorda. Samuti võib seadust tõlgendada igaüks erinevalt. Loominguline kuulekus

tuleneb ka suhtumisest õigusesse, mis tähendab, et kuna seadust on võimalik erinevalt tõlgendada, võib innovaatiline tõlgendamine jätta seaduse eesmärgi tähelepanuta, mh luuakse alternatiivsed, innovaatilised argumendid ja õiguslikud vormid. (McBarnet, 2002, pp. 229-230) Sellest tulenevalt võib pidada loomingulist kuulekust mittemaksukuulekaks käitumiseks, sest kuigi järgitakse seaduse sätteid, õõnestatakse siiski seadusega väljendatud mõtet.

Selleks, et maksumaksja käituks maksukuulekalt või mittemaksukuulekalt, peab tal olema enne tekkinud mingi sisemine motivatsioon või tahe maksta makse korrektselt ja õigeaegselt või vastupidi, st mitte tasuda makse või nendest hoopis kõrvale hoiduda. Sellist ühiskondlikku nähtust nimetatakse maksumoraaliks (Torgler, 2007, p. 4), mille kohta toimusid arutelud juba 1930ndatel, kui oluliseks muutus maksumaksja ja riigi omavaheline suhe (Randlane, 2015, p. 3). Esimest korda defineeriti maksumoraali 1960ndatel, kuid kaasaegse teaduskirjanduse kohaselt puudub sellel kontseptsioonil laiapõhjaline lähenemine (Randlane, 2015, p. 3). Teaduskirjanduses tähendab maksumoraal maksumaksja motivatsiooni maksude tasumiseks, mida võib pidada ka individuaalseks tahteks, moraalseks kohustuseks või uskumuseks panustada ühiskonda, mis on tekkinud seoses maksude maksmisega. Maksumoraal võib tähendada veel maksumaksja arusaama maksukohustustega seotud põhimõtetest ja väärtustest. (Lillemets, 2010, pp. 234-235) Seega on maksumoraal seotud maksumaksja hoiakute ja veendumustega, mitte käitumisega (Nerré, 2008, p. 155).

Teaduskirjanduses kasutatakse maksumoraali mõistet veel selgitamaks mittemajanduslikke tegureid ja motivatsiooni maksukuulekaks käitumiseks (Luttmer & Singhal, 2014, p. 150). Kuna maksumaksja maksukäitumist mõjutab tema sisemine soov makse maksta, on maksumoraal oluline tegur maksukuulekuse mõjutajana. Seega ei ole maksumoraal ja maksukuulekus sünonüümid. Sellest tulenevalt võib järeldada, et maksukuulekus on maksukäitumise tulemus, mida on eelnevalt mõjutanud maksumaksja sisemine motivatsioon makse maksta või suhtumine maksude maksmisesse. (Randlane, 2019, p. 22) Kui maksumaksja ei maksa makse, võib ta tunda ennast süüdi või häbi (Luttmer & Singhal, 2014, p. 150). Samas ei ole empiirilist tõestust sellele, et maksumoraalil on maksukuulekusele tegelik mõju, sest uuringutega ei ole tõenäoliselt võimalik määrata, kas maksumaksjad käituvad tegelikult nii nagu nad uuringute raames on väitnud. Sellest võib teha järelduse, et maksumoraali kaudu mõõdetakse maksumaksja suhtumist maksudesse, kuid

mitte maksumaksja tegelikku maksukäitumist, millest tulenevalt kõrge maksumoraal ei taga kõrget maksukuulekust. (Randlane, 2019, p. 22) Seega on küsimus pigem selles, kuidas maksumoraali mõõta (Randlane, 2015, p. 4).

Joonis 2. Maksukuulekas käitumine (Randlane, 2019, p. 22)

Kokkuvõttes saab teha järelduse, et maksukuulekas käitumine on keeruline kontseptsioon, mis saab alguse maksumoraalist ehk maksumaksja sisemisest soovist, veendumusest ja uskumusest pidada oluliseks kodanikukohuseks maksude maksmist (vt joonis 2). Maksumoraal mõjutab maksukäitumist, sest maksumaksja otsustab väljakujunenud maksumoraali põhjal enda maksukäitumise. Maksukäitumine võib vastavalt maksumoraalile olla kas maksukuulekas või mittemaksukuulekas (vt joonis 2). Seega on maksumoraal oluline tegur maksukäitumise kujunemisel. Samas ei võimalda maksumoraal mõõta maksumaksja tegelikku maksukäitumist, sest ei ole tõenäoliselt võimalik kindlaks teha, kas maksumaksja käitub nii nagu ta on uuringute raames väitnud. Seega tuleb mõelda võimalustele, kuidas saaks paremini maksukuulekust hinnata.

1.2. Maksukuulekust mõjutavad tegurid

Maksukuulekat käitumist mõjutavad erinevad tegurid (Randlane, 2019, p. 19). Need võib jagada majanduslikeks ja mittemajanduslikeks. Klassikaline majanduslik mudel keskendub maksukuuleka käitumise analüüsimisel majanduslikele teguritele (Randlane, 2019, p. 24), mis on toodud joonisel 3. Majanduslikud tegurid on seotud inimese ratsionaalsete valikutega ehk ta hindab maksude kõrvalehoidumisest saadavat kasu ning maksude kõrvalehoidumise eest saadava karistuse raskust (Lillemets, 2010, p. 237), mille põhjal otsustab maksumaksja enda maksukäitumise. Samas ei anna auditite ja karistuste mõju täpset ülevaadet maksukuulekusest, sest nii madalate auditi määrade kui ka väikeste karistuste tõttu võiksid paljud inimesed maksudest kõrvale hoiduda, kuna on väga väike tõenäosus, et nad satuvad kontrolli või saavad karistada (Lillemets, 2010, p. 235). Seega on auditi mõju maksukäitumisele arvatust nõrgem ning ka karistuse mõju on väga ebamäärane (Kirchler, *et al*., 2014, p. 88). Käesoleva lõputöö raames

käsitletakse majanduslikest teguritest ainult auditit, sest see on üks meede maksukuulekuse suurendamiseks. Seda analüüsitakse pikemalt järgnevas alapeatükis.

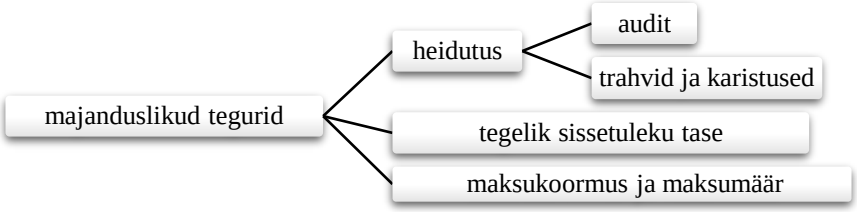

Joonis 3. Maksukäitumist mõjutavad majanduslikud tegurid (Randlane, 2019, p. 20)

Tulles edasi, arvestab maksukuulekuse käitumuslik mudel lisaks majanduslikele teguritele maksukäitumist mõjutavaid mittemajanduslikke tegureid. Mittemajanduslikud tegurid jagunevad kahte gruppi, milleks on välimised (institutsionaalsed, poliitilised-seadusandlikud) ja sisemised (individuaalsed, sotsiaal-psühholoogilised) tegurid. (Randlane, 2019, pp. 19-20) Mittemajanduslikud tegurid on toodud joonisel 4. Käesolevas lõputöös käsitletakse ainult olulisemaid mittemajanduslikke tegureid, mida on uuringutes varasemalt enam käsitletud.

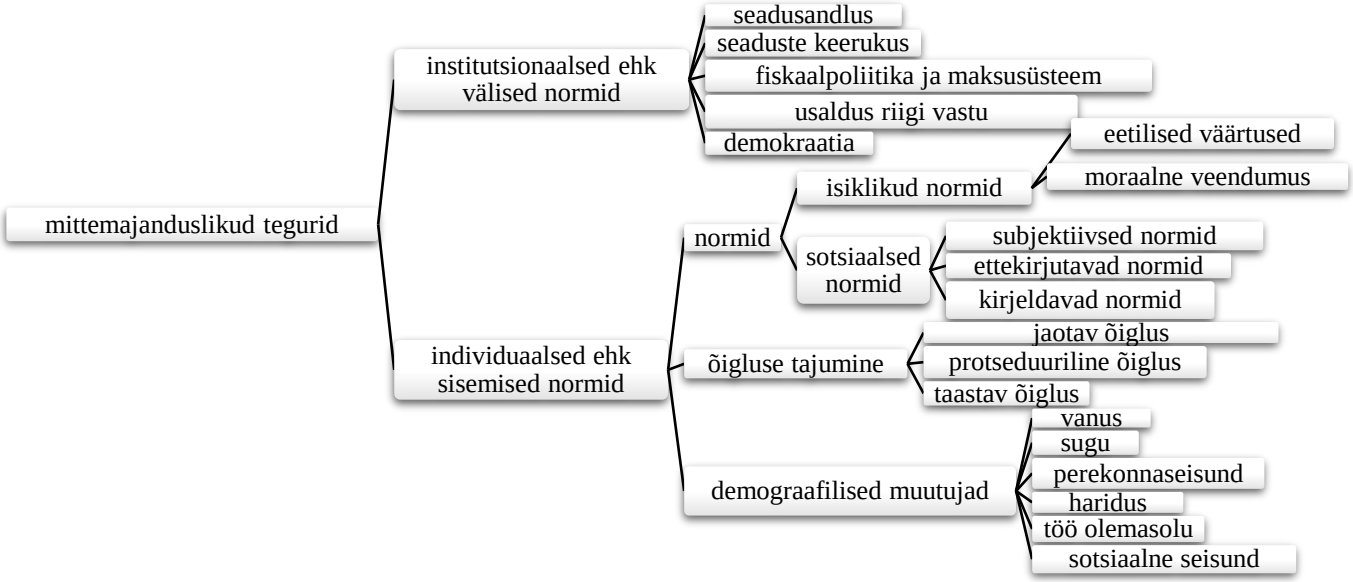

Joonis 4. Maksukäitumist mõjutavad mittemajanduslikud tegurid (Randlane, 2019, p. 20)

Esmalt hinnates institutsionaalsete ehk väliste normide mõju maksukuulekale käitumisele, võib järeldada, et mida keerukamad on seadused, seda enam on maksumaksjad mittemaksukuulekad. Kui seadused on keerukad, võib neid tõlgendada mitmel viisil, mis tähendab, et maksuhalduri ja maksumaksja arusaamad seaduse sätetest võivad üksteisest erineda. Seaduste keerukus tekitab ebakindlust, mis on osade maksumaksjate jaoks heidutav, kuid teiste maksumaksjate jaoks võib see olla võimalus panna toime rikkumisi. (Krause, 2000, p. 412) Sellest tulenevalt võib järeldada, et kui õigusnormid on maksumaksjate jaoks arusaadavad, on maksumaksjad ka maksukuulekamad, sest neil ei teki ebakindlust enda maksukohustuste täitmisel ning samas ei anna see tõenäoliselt võimalust ka kasutada seaduses olevaid lünki maksurikkumiste toimepanemiseks.

Välistest normidest on veel oluline usaldus riigi vastu (edaspidi usaldus). Usaldus on oluline seetõttu, et vabatahtlik ja sunnitud maksukuulekus sõltub maksumaksja usaldusest. Lisaks on usalduse kõrval oluline tegur ametnike võimul (edaspidi võim) maksumaksjate kontrollimisel. (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333) Esmalt tuleb määratleda, mida tähendab nii usaldus kui ka võim. Psühholoog Erich Kirchler on loonud *the slippery slope framework* mudeli, mille kohaselt põhineb usaldus maksumaksja arvamusel, et maksuhaldur on heatahtlik ametnik, kes tegutseb avalikku huve silmas pidades (Kirchler, *et al*., 2008, p. 212). Usalduse juures on olulised veel tegevuse läbipaistvus, õiglane menetlus või uskumus, et maksude maksmine on sotsiaalne norm (Gangl, *et al*., 2020, p. 99). Võim tähendab maksumaksjate jaoks arusaama maksuhalduri potentsiaalist ebaseaduslikku maksudest kõrvalehoidumist avastada ning selle eest ka karistada (Kirchler, *et al*., 2008, p. 212).

Analüüsides usalduse ja võimu mõju vabatahtlikule ja sunnitud maksukuulekusele, võib järeldada, et usaldus mõjutab vabatahtlikku maksukuulekat käitumist, kuid võim jällegi sunnitud maksukuulekust (Muehlbacher, *et al*., 2011, p. 91). Usaldus ja sunnitud maksukuulekus on omavahel negatiivses seoses, st usaldus vähendab sunnitud maksukuulekust, sest maksumaksja ei tunne, et ta on sunnitud makse tasuma ning seega suureneb vabatahtlik maksukuulekus (Muehlbacher, *et al*., 2011, p. 95). Kõrge usalduse puhul maksavad maksumaksjad vabatahtlikult makse, kuid madala usalduse korral varjavad maksumaksjad rohkem enda sissetulekuid. Kui usaldus on madal ning võim on kõrge, on tegu sunnitud maksukuulekusega. (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333) Sealhulgas on maksuhaldur suurendanud auditi ja avastamise võimalusi, mistõttu on

maksumaksjal vähem võimalusi maksudest kõrvale hoiduda (Kirchler, *et al*., 2008, p. 212). Kui nii usaldus kui ka võim on madal, rikuvad maksumaksjad seadusi ning hoiduvad maksudest kõrvale (Kirchler & Wahl, 2010, p. 333).

Paremat maksukuulekat käitumist on võimalik saavutada juhul, kui usaldus ja/või võim on kõrged (Muehlbacher, *et al*., 2011, p. 95). Ühendades nii võimu kui ka usalduse, tajuvad maksumaksjad võimu seaduslikuna, mis motiveerib maksumaksjaid käituma maksukuulekalt. Seega on oluline võimu tõlgendus. (Hofmann, *et al*., 2014, p. 291) Samas kui võim on liiga tugev ning maksukuulekus on kõrge, võib see muuta maksumaksjad hoopiski mittemaksukuulekaks (Bătrâncea, *et al*., 2019, p. 7). Seega on maksukuuleka käitumise puhul oluline leida tasakaal, et liigne kontroll ei kahjustaks kõrge usalduse puhul maksumaksjate motivatsiooni makse maksta.

Maksukuuleka käitumise mittemajandusliku tegurina on nimetatud veel individuaalseid ehk sisemisi norme (vt joonis 4). Maksukuuleka käitumise juures on oluline maksumaksja soov teha õiget asja, st makse makstakse tulenevalt sellest, et see on õige tegu. Seega on käitumuslikud normid (isiklikud ja sotsiaalsed normid) seotud tugevalt sooviga käituda maksukuulekalt. (Walsh, 2012, p. 454) Isiklikud normid on sügavalt juurdunud uskumused sellest, mida peab või ei pea tegema. Samuti näitavad nad maksumaksja väärtushinnanguid ja maksueetikat. Kuna isiklikud normid on tugevalt seotud isiku enda põhiväärtustega, mis arenevad pikaajalise sotsialiseerumise tulemusena, on keeruline isiklikke norme maksuhalduril mõjutada. (OECD, 2010, p. 20) Samas on maksuhalduril võimalus isiklikke norme maksumaksjale meelde tuletada või neid rõhutada. Üldiselt soovivad inimesed käituda vastavalt enda sõnadele, hoiakutele ja tegudele, mistõttu maksavad nad makse, sest vastasel juhul tunneksid nad end halvasti, kuna nad ei ole käitunud vastavalt enda sõnadele. Isiklikke norme on võimalik mõjutada ka sooviga käituda ausalt. Kui maksumaksjal puudub isiklik norm maksude tasumise kohta või suhtub ta maksude tasumisse negatiivselt, ei avalda isikliku normi välja toomine mingit mõju või on sellel hoopiski kahjulik mõju. (OECD, 2010, p. 23)

Sotsiaalsed normid tähendavad sotsiaalsetes gruppides levinud käitumist, ideid ja uskumusi, mis arenevad ja muutuvad sotsiaalse protsessi kaudu pidevalt edasi nii grupis endas kui ka gruppide vahel. Sellest tulenevalt iseloomustab sotsiaalseid norme teatud järjepidevus. Lisaks on

sotsiaasetel gruppidel mõju nende inimeste käitumisele, kes selle konkreetse sotsiaalse grupiga ennast samastavad. (OECD, 2010, p. 20) Seega mõjutavad sotsiaalsed normid maksukuulekat käitumist. Kui maksumaksjad tajuvad maksudest kõrvalehoidumist väiksena ning usutakse, et enamus maksumaksjaid on maksukuulekad, hoiduvad maksumaksjad vähem maksudest kõrvale. Samas kui maksumaksjad usuvad, et maksudest hoidutakse rohkem kõrvale võrreldes tegeliku olukorraga, on vajalik maksukuulekuse suurendamiseks näidata maksude kõrvalehoidumise tegelikku ulatust. (Walsh, 2012, p. 455) Seega on sotsiaalseid norme võimalik mõjutada lihtsamini kui individuaalseid norme (OECD, 2010, p. 24).

Individuaalsete ehk sisemiste normide juurde kuulub veel õigluse tajumine (vt joonis 4). Tajutud õiglus võib mõjutada maksukuulekat käitumist nii positiivselt kui ka negatiivselt. Kui maksumaksja tunnetab, et riigis kehtiv maksusüsteem on ebaõiglane, suurendab see maksudest kõrvalehoidumist, mistõttu on tähtis, et maksukohustusi ei määrata meelevaldselt ning maksustamise protsess toimub õiglaselt. Lisaks mõjutab õiglust ka teiste maksumaksjate käitumine. (Mustafa Erdoğdu & Geyik, 2021, p. 130) Ausad maksumaksjad tunnetavad olukorda ebaõiglasena, kui on ühiskonnas ebaausaid maksumaksjaid, sest nende arvates puudub ebaausatel maksumaksjatel vastutustunne (Wenzel, 2003, p. 58), mistõttu õigustavad nad olukorda maksudest kõrvalehoidumisega (Mangoting, *et al*., 2015, p. 970). Oluline on veel, kuidas maksumaksjad tajuvad võimu tegevust, st võim tegutseb õiglaselt ka juhul, kui otsus on maksumaksja kahjuks, kuid võim on otsust tehes käitunud hea tava järgi (OECD, 2010, p. 29).

Demograafilised muutujad nagu vanus, sugu ja haridus on üks suurimaid maksukuuleka käitumise mõjutegureid (Randlane, 2019, p. 21). Analüüsides vanuse mõju maksukuulekale käitumisele, on järeldatud, et vanemad inimesed on maksukuulekamad võrreldes nooremate inimestega, sest nende jaoks on olulised avaliku kaubana sotsiaalturvalisus ja tervishoid, mistõttu on maksude maksmine vanemate inimeste jaoks kasulik. Lisaks on vanematel inimestel parem finantsiline olukord tulenevalt väiksematest eelarvepiirangutest ning seega on neil finantsiline vabadus ka suurem võrreldes noortega. (Hofmann, *et al*., 2017, p. 64) Sellest järeldub majanduslike ja mittemajanduslike tegurite omavaheline seos, st kui finantsiline olukord on hea, käitutakse maksukuulekalt. Lisaks on vanematel inimestel rohkem kogemusi maksude ja maksuhalduriga (Hofmann, *et al*., 2017, p. 64). Samuti on leitud, et noorte teadmised maksudest on madalamad

võrreldes vanemate inimestega (Randlane, 2019, p. 45). Võrreldes omavahel mehi ja naisi, on leitud, et naised on maksukuulekamad kui mehed, sest naised võtavad finantsotsuseid tehes vähem riske. Samuti peavad naised sanktsioone karmimaks kui mehed. (Hofmann, *et al*., 2017, p. 64)

Analüüsidest haridust, on järeldatud, et kõrgharidusega inimestel on maksuseadustest paremad teadmised võrreldes madalama haridustasemega inimestega, kuid samas on kõrgharitud inimestel ka rohkem informatsiooni maksude vältimiseks. Seega eeldatakse, et kõrgharidusega inimesed hoiduvad vähem maksudest kõrvale, kuid samas on suurem võimalus, et nad väldivad maksude maksmist. (Hofmann, *et* al., 2017, p. 64) Sellest tulenevalt saab väita, et maksualased teadmised mõjutavad maksukuulekust. Seega mida teadlikum on maksumaksja maksude maksmisest, seda suurem on maksukuulekus (Lestari & Wicaksono, 2017, pp. 22-23). Haridus mõjutab maksukuulekat käitumist enam neis riikides, kus elanike keskmine sissetulek on madalam. Kõrge sissetulekuga riikides on kõrgelt arenenud sotsiaalne ja kultuuriline tase, mistõttu on hariduse mõju maksukuulekusele ka väiksem või puudub sellel mõju üldse. (Dayioğlu Erul, 2020, p. 85)

Kokkuvõttes mõjutab maksukuulekat käitumist palju tegureid. Maksukuulekast käitumisest arusaamiseks on kõige parem mudel, mis hõlmab endas nii majanduslikke, psühholoogilisi kui ka sotsioloogilisi tegureid, sest maksukuulekat käitumist hõlmavad nii majanduslikud kui ka käitumuslikud probleemid (Bătrâncea, *et al.*, 2012, p. 20). Seega ei saa piirduda maksukuuleka käitumise puhul ainult majanduslike või mittemajanduslike tegurite käsitlemisega. Olulised on mõlemad tegurid, sest inimese käitumine on neist mõlemast mõjutatud. Tõenäoliselt ei anna ka eelnimetatud tegurid selget arusaama nende mõjust inimese maksukuulekale käitumisele, vaid peab arvestama veel mitmete võimalike teguritega, mis võivad mõjutada inimest käituma ühel või teisel viisil. Samas tuleks välja selgitada need tegurid, mis võivad mõjutada maksukuulekat käitumist enam.

1.3. Maksukuulekust mõjutavad strateegiad

Teaduskirjanduses on välja toodud mitmeid erinevaid strateegiaid maksukuuleka käitumise suurendamiseks. OECD jaoks on maksukuuleka käitumise suurendamisel tähtis ennetav tegevus (OECD, 2012, p. 11). Ennetava tegevuse juures on oluline maksumaksjaga suhtlemine, mille

eesmärk on vähendada auditeerimise võimalust olukordades, kui maksumaksja oskamatusest ei täida enda maksukohustusi korrektselt. See tähendab, et maksumaksja ei tea, kuidas enda maksukohustusi täita, mistõttu ta täidab neid valesti. Maksumaksjaga suhtlemise eesmärk on anda informatsiooni maksudega seotud asjaolude kohta (näiteks deklaratsioonide tähtajad, juhendid jms), olles seega nõuandev ja hariv meede. (OECD 2017, p. 60) OECD on toonud näitena Eesti, kus on alates 2016. aastast olnud fookuses maksumaksjate nõustamine, et tagada parem usaldus maksuhalduri tegevuse vastu. Usalduse tõstmise eesmärk on mõjutada maksukuulekat käitumist ning nõustada maksumaksjaid, et nad tunneksid ennast maksukohustuste täitmisel kindlamalt. Selline maksumaksja nõustamine on toonud kaasa mitmeid parandusi esitatud maksudeklaratsioonides ning parandanud suhtumist maksuhaldurisse. Lisaks on selline lähenemine võimaldanud tuvastada rohkem kõrgema riskiga maksumaksjaid ning lisaks kasutada ressursse paremini. (OECD, 2017, pp. 67-68) Sellest tulenevat peab Maksu- ja Tolliamet maksunõustamist oluliseks mõjutusmeetmeks (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 6).

Indoneesias on loodud mõiste maksude sotsialiseerimine (ingl k *tax socialization*), mille raames antakse edasi informatsiooni maksustamise kohta eesmärgiga jagada teadmisi ning luua erinevaid hoiakuid ja käitumist, mis motiveeriks maksumaksjaid aru saama ja olema teadlikud enda maksukohustuste täitmisest (Lestary, *et al*., 2021, p. 90). Tehtud uuringust selgus, et maksukuuleka käitumise tagamisel on maksude sotsialiseerumisel positiivne ja oluline mõju. Maksude sotsialiseerumist tuleb teha eesmärgistatult, eriti nende seas, keda maksuhaldur ei ole kontrollinud. Lisaks selgus uuringu tulemustest, et maksude sotsialiseerumine mõjutab käitumist otseselt, kuid tal on ka kaudne mõju maksukuulekusele tulenevalt sellest, et maksumaksja saab maksudest paremini aru. (Lestary, *et al*., 2021, pp. 96-97) Kui suurendada maksude sotsialiseerumist, tõuseb maksumaksjate teadlikkus. Maksude sotsialiseerumine on intensiivsem, kui sisendatakse maksudest arusaamist kui olulist riigi tuluallikat ning sellega seotuid teisi positiivseid aspekte. (Dewi, *et al*., 2020, p. 371) Seega on oluline maksukuuleka käitumise tagamisel, et maksumaksjad saaksid maksunõustamise käigus juurde teadmisi maksudega seotud asjaolude kohta, mida nad ei tea, sest see muudab nad enda maksukohustustest teadlikumaks ja seeläbi ka maksukuulekamaks. Lisaks on oluline rõhutada maksude maksmise olulisust.

Maksuteadlikkuse suurendamiseks on võimalik korraldada kampaaniaid, mis tõstavad maksuteadlikust maksuseadustest, sh ka maksuseaduste muudatustest. Samuti võivad olla kampaaniad seotud üldise maksukuulekuse probleemidega. On oluline, et maksumaksja saaks ka informatsiooni maksuraha kasutamise kohta, sest see võimaldab muuta maksumaksjate arusaama maksudest, tuues esile rohkem maksude maksmise kasulikku poolt. Kampaaniate jaoks kasutatakse massimeediat (televisioon, raadio), sotsiaalmeediat, otsekontakti või publikatsioone, sest nende kaudu jõuab maksualane informatsioon suurema hulga maksumaksjateni. (OECD, 2021a) Maksu- ja Tolliamet on kodulehel rubriigis „Maksu- ja Tollitarkus“ välja toonud põhjuseid, miks maksude maksmine on oluline või miks tuleks keelduda ümbrikupalgast (Maksu- ja Tolliamet, 2022a). Seega võimaldab maksuhalduri koduleht anda maksumaksjatele vajalikku teavet maksude kohta.

Samuti on maksuteadlikkuse suurendamiseks võimalus kasutada innovaatilisi digilahendusi ja -platvorme. Maksuhaldurid on teinud hariduslikke videoid maksudest, mis võimaldab lõbusal ja lihtsal viisil saada aru maksude kasulikkusest. Näitena võib tuua Norra Maksuameti video raha teemal räppivatest väljamõeldud tegelastest „*Money Back on the Skætt*”. (OECD, 2021a) Maksu- ja Tolliamet on teinud samuti õpetlikke videoid nii eesti kui ka vene keeles, mis on leitavad sotsiaalmeedia platvormil Youtube (Maksu- ja Tolliamet, 2022b). Samuti on loodud maksualaseid mänge näitamaks maksude mõju ühiskonnale üldiselt või laste jaoks hariduslikke materjale sisaldavaid veebiportaale. Lisaks on loodud telefonide jaoks erinevaid äppe. Kuna tehnoloogia muutub kiiresti, on oluline pöörata tähelepanu, et digilahendused ja platvormid oleksid pidevalt uuendatud, et need jätkuvalt jõuaks sihtrühmadeni. (OECD, 2021a)

Kuigi ennetav strateegia on tähtis, jääb jätkuvalt oluliseks ka auditeerimine. Joonisest 3 tulenevalt on maksukuuleka käitumise mõjutajana majanduslike tegurite all heidutused, mille alla kuuluvad audit ning karistused ja trahvid. Heidutuste eesmärk on tuvastada maksudest kõrvalehoidumine, kuid samas anda edasi ka karistuslikku suhtumist, mis vähendaks tulevikus soovi maksurikkumisi toime panna (OECD, 2010, p. 14). Ka Maksu- ja Tolliameti arvates aitab kontroll suunata maksumaksjaid käituma maksukuulekalt, sest näidatakse, et Maksu- ja Tolliamet reageerib rikkumistele (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 12). Seega on audit oluline tegur maksukuuleka käitumise loomisel ning hoidmisel. Auditite1 on maksumaksja käitumisele otsene või kaudne mõju,

mille puhul otsene mõju avaldub tulude suurenemisel ning kaudne mõju tulevaste maksurikkumiste ärahoidmises nii auditeeritud kui ka mitteauditeeritud maksumaksjate hulgas (Kasper & Alm, 2020, p. 1).

Auditite jätkuvat vajalikkust on tõestatud uuringuga, mille tulemustest selgus, et audit suurendab auditijärgset maksukuulekat käitumist mittemaksukuulekate maksumaksjate seas (Kasper & Alm, 2020, p. 1). See tähendab, et maksumaksjad, kes enne ei deklareerinud kogu sissetulekut, deklareerisid pärast auditit rohkem (Kasper & Alm, 2020, p. 5). Samas vähendab audit auditijärgset maksukuulekat käitumist nende maksumaksjate seas, kes olid auditi tulemuste põhjal maksukuulekad (Kasper & Alm, 2020, p. 1) ehk need maksumaksjad, kes deklareerisid kogu sissetuleku. Maksumaksjad, kes deklareerisid sissetulekut osaliselt, suurenes auditijärgne maksukuulekas käitumine juhul, kui audit osutus efektiivseks. Kui audit oli ebaefektiivne, vähenes ka auditijärgne maksukuulekas käitumine. Seega deklareerivad auditi tulemusel rohkem sissetulekut need ebaausad maksumaksjad, kes ei deklareerinud enne auditeerimist sissetulekut. (Kasper & Alm, 2020, p. 5)

Eelnevast uuringust selgub, et maksukäitumise parandamiseks on audit kui üks meede maksukäitumise mõjutamiseks vajalik ka edaspidi. Samas on traditsioonilised auditid muutumas rohkem riskidel põhinevateks audititeks, kus oluline osa on analüüsil, mis võimaldab tuvastada tegevustes ning tehingutes anomaaliaid ja suuremaid riske (OECD 2017, pp. 59-60). Traditsiooniline auditeerimine maksukuulekuse tagamise strateegiana ei ole enam nii oluline, kuid ta on siiski vajalik, et kontrollida süsteemimeetmete korralikku rakendamist. Samuti on audititest tuleneva informatsiooni põhjal võimalik rakendada just neid tegevusi, mis tagavad maksukuuleka käitumise. Oluline on, et auditeerimise meetodid ja tehnikad on innovaatilised, sest sellisel juhul on auditid rohkem ühendatud kaasaegsete maksukuulekuse tagamise strateegiatega. Sellest lähtuvalt ei ole tulevikus auditeerimine enam eraldi protsess, vaid rohkem osa „jälgimisest ja analüüsist“, „süsteemi hindamisest“ ja „kliendi suhtlusest“. (OECD, 2017, p. 24) Seega on nii maksunõustamine, maksuteadlikkuse suurendamine kui ka auditeerimine olulised maksukuuleka käitumise tagamisel.

Lisaks eeltoodule, mõjutab ja aitab tagada maksukuulekat käitumist veel maksumaksjate kaasamine, sh konsultatsioonid, koostöö ning maksumaksjate kaasamine maksukuuleka keskkonna ja maksusüsteemi väljatöötamisse ja rakendamisse. OECD peab maksumaksjate kaasamist oluliseks, sest kaasamise kaudu saab maksuhaldur teada maksureeglite ja nõuete mõjust maksumaksja igapäeva ellu. See võimaldab muuta seadusi, protsesse ja protseduure paremaks ning seeläbi välditakse erinevate riskide esile tõusmist. Samuti võimaldab kaasamine enne erinevate protsesside ja protseduuride rakendamist saada teada maksumaksjate probleemidest nende protsesside ja protseduuride kohta. Maksuhalduril on võimalus jagada kaasamise kaudu enda seisukohti, mis suurendab maksupoliitikast arusaamist ja sellega nõustumist. (OECD, 2012, p. 25) Seega saavad nii maksuhaldur kui ka maksumaksja paremini aru üksteise seisukohtadest, mistõttu on tõenäolisem, et leitakse sobivamad võimalused erinevate protsesside ja protseduuride rakendamiseks.

Kuna maksuhalduri ja maksumaksja vaheline suhtlus on maksukuuleka käitumise tagamisel oluline, on tähtis leida maksuhalduril õige koostöömudel (jõustamise mudel, teenindusmudel ja usaldusmudel) maksumaksjatega suhtlemisel (Gangl, *et al*., 2015, p. 19). Jõustamise mudeli korral tajuvad maksumaksjad maksuhalduri peamise eesmärgina tabada need maksumaksjad, kes hoiavad maksudest kõrvale (Gangl, *et al*., 2020, p. 101), st maksumaksjad on kui potentsiaalsed kurjategijad, millest tulenevalt on olulised audit ning karistused (Alm & Torgier, 2011, p. 646). Teenindusmudeli korral on maksuhalduri jaoks maksumaksjad kui kliendid, keda tuleb teenindada professionaalselt, õiglaselt ning olla klientide suhtes toetavad. Teenindusmudeli põhirõhk on teenuste pakkumisel ehk maksuhaldur on abistaja ja teenuste pakkuja. (Alm & Torgier, 2011, p. 646) Usaldusmudelit iseloomustab maksuhaldurite automaatne usaldamine ja koostöö, mis tuleneb sellest, et maksumaksja arvates on maksuhalduril nendega ühised normid ja väärtused. Samuti võivad maksumaksjad teha maksuhalduriga koostööd ka harjumusest. Samuti tegutseb maksuhaldur maksumaksja nimel, on maksumaksjate suhtes empaatiline ning tunneb kohustust pakkuda maksumaksjale toetust. (Gangl, *et al*., 2015, p. 20)

Teaduskirjanduses on peetud heaks mudeliks teenindusmudelit, sest selleks, et maksumaksjad maksaksid vabatahtlikult makse, on oluline maksuhalduril rakendada lisaks auditile ja trahvidele usalduslikke meetmeid (Muehlbacher, *et al.*, 2011, p. 96). Järelevalvemeetmete kõrval tuleb

mõelda maksukuuleka käitumise tagamisel ka kvaliteetsete teenuste pakkumisele (Gangl, *et al*., 2013, p. 506). Samuti on oluline meeldetuletuste saatmine, mis näiteks Belgias suurendas maksude maksmist 18% (OECD, 2021b). Kui maksumaksja tajub, et maksuhalduri ja maksumaksja vaheline suhtlemine on kliendile orienteeritud, on see lähenemine seotud usaldusega (Gangl, et al., 2013, p. 504). Seega tuleb keskenduda, et maksumaksjatele pakutavad teenused oleksid kvaliteetsed, lihtsad ja mugavad. Maksu- ja Tolliamet on lähtunud teenuste loomisel teenindusmudeli põhimõttest (Maksu- ja Tolliamet, 2021, lk 13). Lisaks on oluline, et maksuhaldur peab maksumaksjaid enda klientideks, keda vajadusel aidata ja juhendada maksukohustuste täitmisel, sest sellisel juhul täidavad maksumaksjad enda maksukohustusi vabatahtlikult.

Kokkuvõtvalt on loodud erinevaid strateegiaid maksukuuleka käitumise mõjutamiseks, millest tuleb valida õige ja sobiv meede lähtuvalt konkreetsest maksumaksjast. Uuringud on näidanud, et enam aitavad vabatahtlikku maksukuulekust suurendada ennetavad meetmed, milleks on maksumaksjaga suhtlemine, sh maksunõustamine, mille raames antakse muuhulgas maksumaksjale maksualast informatsiooni (näiteks deklaratsioonide tähtajad, maksustamise asjaolud jms). Kuigi vabatahtliku maksukuulekuse suurendamiseks tuleks rohkem tähelepanu pöörata ennetavatele meetmetele, ei tohiks kõrvale jätta ka auditit, sest audit on jätkuvalt oluline maksukuuleka käitumise tagamisel. Arvestada tuleb, et meetmete rakendamisel on väga oluline ka maksumaksjaga suhtlemise viis, mis samuti mõjutab maksukuulekat käitumist.

2. VÕIMALUSED EESTI ELANIKE MAKSUKUULEKUSE MÕJUTAMISEKS

2.1. Uuringu metoodika ja disain

Selles alapeatükis käsitletakse, milline on lõputöös kasutatud andmete kogumise ja analüüsi metoodika. Käesoleva lõputöö eesmärk oli selgitada välja erinevad võimalused Eesti elanike maksukuulekuse suurendamiseks. Lõputöö eesmärgi saavutamiseks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit, mis hõlmab endas arvandmetega tegelemist (Õunapuu, 2014, lk 56), sh on võimalus ümbritseva maailma objekte statistiliselt analüüsida ning leida viise nende vaatlemiseks ja mõõtmiseks või koguseliseks väljendamiseks (Mattews & Ross, 2010, p. 142). Kvantitatiivse uurimismetoodika puhul on seega oluline andmete kogumisel ja analüüsimisel andmeid arvuliselt väljendada (Bryman, 2012, p. 35). Käesoleva lõputöö puhul on Eesti elanike 2018.-2021. aasta maksukuulekuse analüüsimiseks välja arvutatud Eesti elanike maksutahte indeks lähtuvalt Eesti elanike maksutahte uuringu raames välja toodud maksutahte indeksi valemist. Eesti elanike maksutahte indeksi arvutamisel on võetud maksutahte uuringust juurde kümme uut näitajat lisaks neile üheksale näitajale, mida on varasemalt maksutahte indeksi arvutamisel juba kasutatud.

Andmekogumise meetodina kasutati teiseseid andmeid 2018.-2021. aasta Eesti elanike maksutahte uuringute aruannetest. Seega oli käesolev andmete kogumise meetod teisene analüüs (ingl k *secondary analysis*) ehk andmed on kogunud teised uurijad, mis on kasulik olukorras, kui uurijal endal puuduvad võimalused saada võrreldava kvaliteediga andmekogum tulenevalt aja puudusest või puudub võimalus andmeid kätte saada (Bryman, 2021, p. 312), võimaldades seeläbi jätta rohkem aega andmete analüüsiks ning leida uusi tõlgendusi (Bryman, 2021, p. 315). Teisese analüüsi puuduseks on asjaolu, et puudub kontroll andmete kvaliteedi üle ning teatud juhtudel võib andmetes puududa ka mõni oluline muutuja (Bryman, 2012, p. 316).

Eesti elanike maksutahte uuringud annavad piisava ülevaate Eesti elanike maksualastest teadmistest, hoiakutest nii maksude maksmise, maksusüsteemi karistuse ja kontrolli kui ka Eesti maksusüsteemi osas, hinnangutest Maksu- ja Tolliameti tööle ja hüpoteetilistele olukordadele (täiendava tulu deklareerimine, eriotstarbelise kütuse tankimine, salakauba- ja tubaka ostmine)

ning arvamustest teiste inimeste ja enda maksukäitumise kohta. Maksutahte indeks, kuhu on koondatud erinevad maksudistsipliini- ja moraaliga seonduvad mõõdikud ühtseks, ülevaatlikuks ja ajas jälgitavaks, mõõdab maksumoraali, mille kaudu hindab Maksu- ja Tolliamet enda põhieesmärkide poole liikumise efektiivsust. Kokku on üheksa sisendnäitajat, mida on pidanud Maksu- ja Tolliamet enda seisukohast oluliseks ning enda tegevusega mõjutatavateks (Kantar Emor, 2021, lk 70). Tabel 1 annab ülevaate Eesti elanike maksutahte indeksi üheksast sisendnäitajast ning kümnest juurde lisatud näitajast, mis on võetud Eesti elanike maksutahte uuringust (Kantar Emor, 2021). Tulenevalt teooriast on oluline lisada juurde ka teisi näitajaid, et saada parem ülevaade Eesti elanike maksukuulekusest. Juurde lisatud näitajad, mis on samuti võetud Eesti elanike maksutahte uuringust, on lisatud vastavate kategooriate alla tulenevalt Eesti elanike maksutahte uuringu raames tehtud kategoriseerimisest.

Tabel 1. Eesti elanike maksutahte indeksi sisendnäitajad ja juurde lisatud näitajad (autori koostatud Eesti elanike maksutahte 2021. aasta uuringu alusel; Kantar Emor, 2021)

Esialgsed näitajad	**Juurde lisatud näitajad**
Teadmised	
teadmised Eesti maksusüsteemist	teadmised maksude maksmise ja avalike teenuste vahelistest seostest
	teadmised maksude maksmisest
Hoiakud	
maksude maksmine kui tähtis kodanikukohus	maksudest kõrvalehoidumine
Maksu- ja Tolliameti poolne kontakteerumise tõenäosus tulude deklareerimata jätmisel	suhtumine nn musta töö tegemisse
Maksu- ja Tolliameti usaldusväärsus	suhtumine teenuste ja kaupade nn mustalt ostmisesse
Eesti maksusüsteemi tajumine õiglasena	Maksu- ja Tolliameti karistuste tajumine õiglasena
	Eesti maksusüsteemi arusaadavus
Normid	
sotsiaalne surve maksukuulekaks käitumiseks	-
arvamus teiste inimeste maksukuuleka käitumise kohta	-
Maksukäitumine	
maksude tasumise vältimise lihtsus	täiendava tulu deklareerimine
maksude maksmise korrektsus	valmisolek tankida sõiduautosse eriotstarbelist kütust
	valmisolek tarbida salakaupa

Teadmiste juurde on lisatud juurde näitaja maksude maksmise ja avalike teenuste vaheliste seoste kohta (vt tabel 1), sest maksuteadlikkus ei hõlma ainult teadmisi maksusüsteemist, vaid ka teadmist maksudest kui olulisest riigi tuluallikast ning teistest sellega seonduvatest positiivsetest aspektidest (vt käesolev töö, lk 18). Lisaks sellele on teadmiste juurde lisatud veel teadmised maksude maksmisest (vt tabel 1), sest tulenevalt statistilisest analüüsist on selgunud, et maksude maksmisega seotud teadmised on maksutahte puhul olulisemad kui teadmised Eesti maksusüsteemist (Levenko & Staehr, 2021, p. 2). Seega maksutahte indeksi arvutamisel ei väljenda ainuüksi teadmised Eesti maksusüsteemist Eesti elanike maksukuulekust, vaid on vajalik juurde lisada ka teised näitajad teadmiste osas.

Hoiakute juurde on lisatud esmalt näitajad maksudest kõrvalehoidumise, nn musta töö tegemise ning toodete ja teenuste mustalt ostmise osas (vt tabel 1), sest see näitab Eesti elanike suhtumist nendesse tegevustesse, tuues esile võimalikud riskid maksudest kõrvalehoidumiseks, ümbrikupalga maksmiseks ning tulu varjamiseks tulevikus. Need näitavad järelevalve, eelkõige auditi vajalikkust (vt käesolev töö, lk 18-19). Hoiakute juurde lisatud järgmine näitaja on Eesti maksusüsteemi arusaadavus (vt tabel 1), sest mida keerulisemad on maksusüsteem ning maksuseadused, seda enam on võimalusi õigusnormide erinevateks tõlgendusteks, mis annab võimaluse panna toime maksurikkumine (vt käesolev töö, lk 13). Seega on oluline, et Eesti elanikud peaksid Eesti maksusüsteemi lihtsaks ja arusaadavaks, mis jätaks vähem tõlgendusruumi. Hoiakute juurde on lisatud näitaja, mis näitab Eesti elanike hinnanguid Maksu- ja Tolliameti karistuste õiglusele (vt tabel 1). Kui tajutakse maksuhalduri karistusi õiglastena, on inimesed maksukuulekamad. Ebaõigluse tajumisel võib suureneda maksudest kõrvalehoidumise risk (vt käesolev töö, lk 15).

Tabelist 1 nähtub, et maksukäitumise juurde on lisatud kolm näitajat, mis on seotud hüpoteetiliste olukordadega (täiendava tulu deklareerimine, valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust, valmisolek tarbida salakaupa), mis on olulised näitajad sellepoolest, et näitavad maksumaksjate suhtumist seoses tulude deklareerimise, eriotstarbelise diislikütuse ja salakauba tarbimisega ning võimaldavad tuvastada tulevikus nendega seonduvaid riske. Nende kaudu saab hinnata järelevalve vajadust, eelkõige auditi vajalikkust (vt käesolev töö, lk 18-19).

Tulles edasi maksutahte indeksi arvutamise juurde, ei ole maksutahte indeksi arvutamisel arve ümardatud, et vältida sellest tulenevaid suuremaid erinevusi. Sellest tulenevalt oli võimalik täpsemini arvutada välja Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018-2021. Tabelites on toodud ümardatud arvud, mistõttu ei pruugi arvutused ümardatud numbritega lisades 2-3 olla täpsed. Kuna andmed maksutahte uuringus olid puudulikud ning puudus võimalus neid andmeid ka tervikuna kätte saada, ei olnud võimalik välja arvutada 2019.-2020. aasta maksutahte indeksit sihtgruppide lõikes. Samuti puudub võimalus arvutada välja 2021. aasta alg-, põhi- ja keskharidusega Eesti elanike maksutahte indeks, sest Eesti elanike maksutahte 2021. aasta uuringus on alg-, põhi- ja keskharidusega Eesti elanike andmed summeeritud.

Maksutahte indeks arvutatakse välja Eesti elanike maksutahte uuringu raames kasutatud valemi järgi:

indeks = tulemuste % x kaal indeksis / eesmärkväärtuse %,

sealhulgas on tulemuste % ehk sisend positiivsete vastuste osakaal („täiesti nõus“ ja „pigem nõus“). Omavahel on kokku liidetud „täiesti nõus“ ja „pigem nõus“ vastanute protsent. Maksude vältimise puhul on võetud Eesti elanike maksutahte indeksi arvutamisel arvesse neid vastajaid, kes on „pigem ei ole nõus“ ja „ei ole üldse nõus“. Lisaks on võetud arvesse valmisolekul tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust ning tarbida salakaupa neid vastanuid, kes on öelnud „ei, mitte kunagi“. Kaal indeksis on sisendi väärtus indeksis, st maksutahte indeks annab kokku 100%. Iga kategooria kaal on maksutahte indeksis kokku 25%. Konkreetse näitaja kaal indeksis sõltub sellest, mitu näitajat on käesoleva kategooria all, st konkreetse kategooria kaal indeksis jagatakse näitajate arvuga, mis on vastava kategooria all. Teadmiste all on kolm näitajat ehk iga näitaja kaal on 8,3, varasemalt ühe näitaja kaal 25. Hoiakute all on üheksa näitajat ehk iga näitaja kaal on 2,8, varasemalt nelja näitaja kaal 6,25. Normide all on kaks näitajat ehk iga näitaja kaal on 12,5. Maksukäitumise all on viis näitajat ehk iga näitaja kaal on 5, varasemalt kahe näitaja kaal 12,5. Eesmärkväärtus on kõikide näitajate puhul 100%.

Lõputöös kasutati andmete analüüsimiseks esmalt ühemõõtmelist analüüsi (Õunapuu, 2014, lk 186), st esmalt arvutati välja Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018-2021, mille järel

analüüsiti tulemuste põhjal eelnimetatud aastatel Eesti elanike maksukuulekust üldiselt. Eesti elanike maksutahte uuringute käigus kogutud andmed on jaotatud soo, rahvuse, elukoha, hariduse, sissetulekute, valitsuse usaldamise, avalike teenustega rahulolu ning majandusliku toimetuleku lõikes (Kantar Emor, 2021, lk 3). Lõputöö puhul analüüsiti Eesti elanike maksutahte indeksit veel sihtgruppide lõikes, kuid ainult soo, vanuse, hariduse ning valitsust usaldatavate Eesti elanike sihtgruppide lõikes, sest nende sihtgruppide tulemused on olulised seostamaks analüüsi teooriaga. Käesoleval juhul on tegu kahemõõtmelise analüüsiga, mille raames analüüsitakse kahte erinevat tunnust (Bryman, 2012, p. 339), st analüüsitakse omavahel näiteks mehi ja naisi, erinevaid vanusegruppe vanuses 15-74, alg-, põhi-, kesk- ja kõrgharidusega inimesi ning valitsust usaldavaid ja mitteusaldavaid inimesi. Väljaarvutatud maksutahte indeksi põhjal leiti sobivad viisid Eesti elanike maksukuulekuse parandamiseks.

2.2. Eesti elanike maksukuulekus aastatel 2018-2021

Selles alapeatükis on välja arvutatud uus Eesti elanike maksutahte indeks, milles on arvestatud nii Eesti elanike maksutahte uuringus olemasolevaid maksutahte indeksi sisendnäitajaid (edaspidi esialgsed näitajad) kui ka juurde lisatud uusi näitajaid (edaspidi juurde lisatud näitajad). Esialgsete näitajatega maksutahte indeks on toodud käesoleva töö lisas 1. Juurde lisatud näitajatega maksutahte indeksi sisendid ehk tulemused protsentides on täpsemalt toodud lisas 2 ning on koondindeksina ja sihtgruppide lõikes täpsemalt toodud välja käesoleva töö lisas 3 tabelites 1-12.

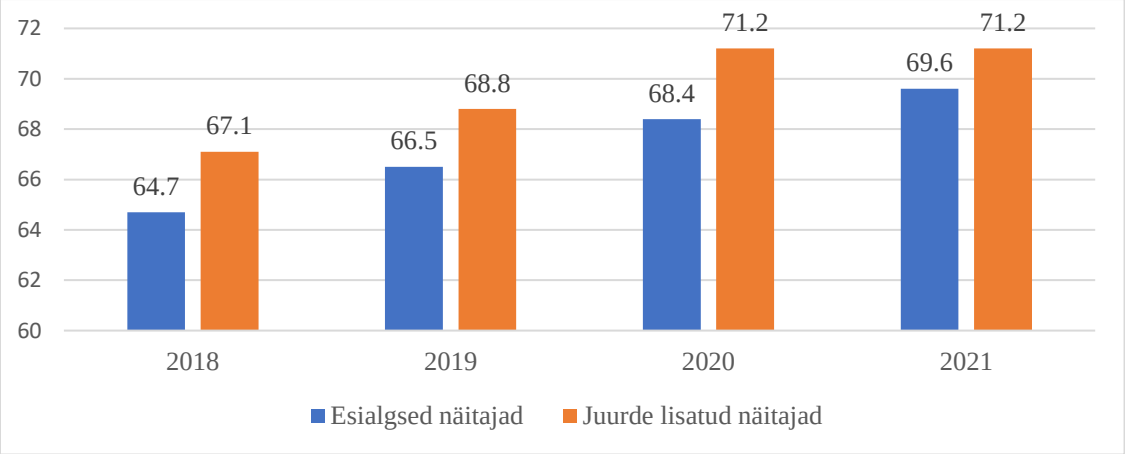

Joonis 5. Eesti elanike maksutahte indeksi muutus näitajate juurde lisamisel (Kantar Emor, 2021, lk 72; autori koostatud)

Joonisest 5 järeldub, et uute näitajate lisamisel on Eesti elanike maksutahte indeks küll aastate jooksul suurenenud, kuid viimasel kahel aastal on see püsinud 71,2 juures. Samas on esialgsete näitajatega maksutahte indeksi puhul näha, et Eesti elanike maksutahte indeks on igal aastal suurenenud. Lisaks on juurde lisatud näitajate korral Eesti elanike maksutahte indeks olnud igal aastal suurem kui esialgsete näitajatega maksutahte indeksi puhul. Samasugune tendents on ka kõikide sihtgruppide lõikes, v.a 15-24-aastaste seas (vt tabel 2). See näitab, et kui lisada juurde uusi näitajaid, mõjutavad need maksutahte indeksit.

Analüüsides Eesti elanike teadmisi, on maksutahte indeksis kõige suurema kaaluga teadmiste osas maksude maksmise ja avalike teenuste vaheliste seoste näitaja, mis on juurde lisatud näitaja. Kõige madalama kaaluga on teadmiste osas Eesti maksusüsteemi näitaja, mis on esialgne näitaja. Sellest tulenevalt võib väita, et Eesti elanikud teavad kõige paremini maksude maksmise ja avalike teenuste vahelistest seostest, mh on need teadmised aastate jooksul ka paranenud. Samuti on Eesti elanikel ka head teadmised sellest, kuidas nad peavad makse maksma. Kuigi Eesti elanikud hindavad kõige madalamaks enda teadmisi Eesti maksusüsteemist, on need teadmised viimasel aastal paranenud. Seega mõjutavad teadmiste osas juurde lisatud näitajad maksutahte indeksit enam kui esialgne näitaja teadmised Eesti maksusüsteemist. (vt lisa 3 tabel 1)

Analüüsides Eesti elanike hoiakuid, on kõige suurema kaaluga maksutahte indeksis hoiakute osas hoolimata näitajate juurde lisamisest maksude maksmine kui tähtis kodanikukohus, mis on esialgne näitaja, millele järgneb samuti esialgne näitaja Maksu- ja Tolliameti usaldusväärsus. 91-93% Eesti elanikke peab maksude maksmist enda tähtsaks kodanikukohuseks, mh on 2021. aastaks vähenenud 2% Eesti elanike osakaal, kes peavad maksude maksmist enda tähtsaks kodanikukohuseks. Samas on Maksu- ja Tolliameti usaldusväärsus aastate jooksul suurenenud. (vt lisa 2) Samas on vähenenud hinnangud Maksu- ja Tolliameti koostööle suunatuse ning inimeste juhendamise suunatusele (Kantar Emor, 2021, lk 21). Juurde lisatud näitajatest on kõige suurema kaaluga maksudest kõrvalehoidumise ning nn musta töö tegemise mitte heakskiitmise näitaja (vt lisa 3 tabel 1). 77%-lt 73%-le on vähenenud nende Eesti elanike osakaal, kes ei tunneks ennast halvasti maksude maksmata jätmisel. Analüüsides nn musta töö tegemise mitte heakskiitmist, on nende Eesti elanike osakaal, kes nn musta töö tegemist ei kiida heaks, püsinud 72-73% juures. Seega kuigi Eesti elanikud ei kiida heaks nn musta töö tegemist, nõustuvad nad enam ostma tooteid

ja teenuseid n-ö mustalt. Seda kinnitab ka asjaolu, et teenuste ja toodete nn mustalt ostmist ei kiida heaks 65-69% ning nn musta töö tegemist 72-73% Eesti elanikke. (vt lisa 2)

Eesti elanike hoiakute puhul on maksutahte indeksis madala kaaluga esialgne näitaja Maksu- ja Tolliameti kontakteerumise tõenäosus tulude deklareerimata jätmisel (vt lisa 3 tabel 1). 60-68% Eesti elanikest usuvad, et Maksu- ja Tolliamet võtab ühendust, kui maksud on jäetud deklareerimata (vt lisa 2). Lisaks on Eesti elanike maksutahte indeksis madala kaaluga ka juurde lisatud näitaja Eesti maksusüsteemist arusaadavus, kuid aastate jooksul on Eesti elanikud saanud Eesti maksusüsteemist paremini aru. Kõige madalama kaaluga on maksutahte indeksis õiglusega seotud näitajad, nii juurde lisatud näitaja Maksu- ja Tolliameti karistuste õiglus kui ka esialgne näitaja Eesti maksusüsteemi õiglus. (vt lisa 3 tabel 1) Võrreldes omavahel 2020. ja 2021. aastat on vähenenud Maksu- ja Tolliameti karistuste õiglasena tajuvate Eesti elanike osakaal 46%-lt 36%-le. Eesti maksusüsteemi õiglasena tajuvate Eesti elanike osakaal on vähenenud 49%-lt 43%-le. (vt lisa 2)

Normide puhul on Eesti elanike maksutahte indeksis suurema kaaluga esialgne näitaja, milleks on arvamus teiste inimeste maksukuuleka käitumise kohta (vt lisa 3 tabel 1). 72-75% Eesti elanikke usuvad, et enamik inimesi deklareerivad ja maksavad enda makse korrektselt (vt lisa 2). Eesti elanikud usuvad, et 61-80% Eesti elanikest maksavad enda makse korrektselt (Kantar Emor, 2021, lk 52). Teisest esialgsest näitajast, milleks on sotsiaalse surve tajumine maksukuulekaks käitumiseks, võib järeldada, et Eesti elanikud tajuvad sotsiaalset survet maksukuulekaks käitumiseks vähem, sest võrreldes 2020. aastaga on 2021. aastaks vähenenud 2% nende Eesti elanike osakaal, kelle arvates enamik talle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ta enda maksud korrektselt tasub (vt lisa 2 ja lisa 3 tabel 1).

Analüüsides Eesti elanike maksukäitumist, on maksutahte indeksis kõige suurema kaaluga esialgne näitaja maksude maksmise korrektsus (vt lisa 3 tabel 1). 91-93% Eesti elanikke väidavad, et täidavad enda maksukohustusi korrektselt, mh on nende Eesti elanike osakaal suurenenud 1% võrra võrreldes 2020. aastaga (vt lisa 2). Eesti elanike maksutahte indeksis on suurema kaaluga ka juurde lisatud näitajad valmisolek nii tankida sõiduautos eriotstarbelist kütust kui ka tarbida salakaupa (vt lisa 3 tabel 1). Eesti elanikud on rohkem nõus salakauba tarbimisega kui sõiduautosse

eriotstarbelise kütuse tankimisega, sh on võrreldes 2020. aastaga suurenenud 1% võrra Eesti elanike osakaal, kes ei ole nõus salakaupa tarbima, kuid vähenenud 2% nende Eesti elanike osakaal, kes sõiduautosse eriotstarbelist kütust ei tangiks (vt lisa 2). Kõige madalama kaaluga on maksukäitumise osas esialgne näitaja maksude maksmise vältimise lihtsus ning juurde lisatud näitaja täiendava tulu deklareerimine (vt lisa 3 tabel 1). Võrreldes 2020. aastaga peab 2% vähem Eesti elanikke tõenäoliseks, et maksude maksmist ei ole lihtne vältida ning 3% vähem Eesti elanikke ei deklareeriks täiendavat tulu (vt lisa 2).

Tabel 2. Eesti elanike maksutahte indeks sihtgruppide lõikes aastatel 2018 ja 2021 (Kantar Emor, 2021, lk 73-74; autori koostatud)

		Esialgsed näitajad		**Juurde lisatud näitajad**	
		2018	**2021**	**2018**	**2021**
Sugu	**mees**	63,4	70,3	64,4	70,6
	naine	65,8	69	69,3	71,5
Vanus	**15-24**	60,3	62,5	64,4	62,4
	25-34	64,8	67,8	65,8	68,7
	35-49	61,9	69,1	64,3	70,4
	50-64	67,8	73,8	69,8	76,0
	65-74	68,2	71,7	72,9	74,9
Haridus	**alg-, põhiharidus**	59,7	-	63,6	-
	keskharidus	63,6	-	66,1	-
	kõrgharidus	69,8	73,4	71,7	74,4
Valitsuse usaldamine	**usaldab valitsust**	70,8	75,5	74,2	77,3
	ei usalda valitsust	59,2	62,9	60,3	62,2

Analüüsides meeste ja naiste maksutahte indeksit, nähtub tabelist 2, et esialgsete näitajatega maksutahte indeksi korral oli 2021. aastal meeste maksutahte indeks suurem, kuid juurde lisatud näitajate korral on jällegi naiste maksutahte indeks suurem. Samas on 2018. aastal nii esialgsete kui ka juurde lisatud näitajatega maksutahte indeksi korral naiste maksutahte indeks suurem. Analüüsides vanusegruppide lõikes maksutahte indeksit, järeldub tabel 2 põhjal, et juurde lisatud näitajatega on 15-24-aastaste Eesti elanike maksutahte indeks 2021. aastal vähenenud ning on isegi madalam võrreldes maksutahte indeksiga, milles arvestati esialgseid näitajaid. Vanuse lõikes on kõige suurema maksutahte indeksiga Eesti elanikud vanuses 50-74. Tulles edasi hariduse juurde,

on kõige väiksem maksutahte indeks alg- ja põhiharidusega Eesti elanike seas ning kõige suurem on kõrgharidusega Eesti elanike maksutahte indeks. Järgmisena analüüsides valitsuse usaldamist, on maksutahte indeks suurem Eesti elanike seas, kus usaldavad valitsust. Ühtlasi on valitsust usaldavate Eesti elanike maksutahte indeks sihtgruppide lõikes kõige suurem. (vt tabel 2)

Kui analüüsida sihtgruppide lõikes maksualaseid teadmisi, hindavad naised enda teadmisi Eesti maksusüsteemist madalamaks kui mehed. Samas teavad naised enam maksude maksmise ja avalike teenuste vahelistest seostest ning maksude maksmisest üldiselt. Vanuse lõikes on Eesti maksusüsteemi osas kõige madalamad teadmised Eesti elanike seas vanuses 15-24. Kõige paremini tunnevad Eesti maksusüsteemi 25-34-aastased Eesti elanikud. Samas teavad 15-24-aastased kõige paremini maksude maksmise ja avalike teenuste vahelisi seoseid, kuid neil on jällegi väiksemad teadmised sellest, kuidas ja mille pealt makse makstakse. Mida vanem on inimene, seda paremad on tema teadmised maksude maksmisest, mis tuleneb ilmselt elukogemusest. Hariduse puhul on teadmised Eesti maksusüsteemist paremad kõrgema haridustaseme korral. Lisaks teavad kõrgharidusega inimesed paremini maksude maksmise ja avalike teenuste vahelistest seostest ning ka maksude maksmisest üldiselt. Enda teadmisi Eesti maksusüsteemist, maksude maksmise ja avalike teenuste vahelistest seostest ning maksude maksmisest üldiselt hindavad paremaks ka valitsust usaldavad Eesti elanikud. (vt lisa 3 tabelid 2-12)

Analüüsides edasi maksualaseid hoiakuid, on Maksu- ja Tolliameti usaldusväärsus suurenenud nii meeste kui ka naiste seas, kuid pisut enam meeste seas. Samuti peavad Maksu- ja Tolliametit usaldusväärsemaks vanemad, kõrgharidusega ja valitsust usaldavad Eesti elanikud. Kõige vähem peavad Maksu- ja Tolliametit usaldusväärseks valitsust mitteusaldavad Eesti elanikud. Maksude maksmine on tähtis kodanikukohus enam naiste, vanemate, kõrgharidusega ja valitsust usaldavate Eesti elanike jaoks. Samuti tunneksid ennast halvasti maksude maksmata jätmisel rohkem naised, kõrgharidusega ja valitsus usaldavad inimesed, kuigi nende osakaal on vähenenud 1-7% võrra. Ennast tunneksid maksude maksmata jätmisel halvemini ka vanemad inimesed, kuid samas on kõikide vanusegruppide lõikes, v.a 25-34-aastased, 2021. aastaks vähenenud 1-10% nende Eesti elanike osakaal, kes tunneksid ennast halvasti, kui nad on jätnud maksud maksmata. (vt lisa 3 tabelid 2-12)

Eesti elanike maksualaste hoiakute analüüsiga edasi minnes, ei kiida nn musta töö tegemist ühepalju heaks nii mehed kui ka naised, kuid toodete ja teenuste nn mustalt ostmise puhul on mehed leplikumad kui naised. Lisaks ei kiida nn musta töö tegemist ning teenuste ja toodete nn mustalt ostmist heaks enam vanemad, kõrgharidusega ja valitsust usaldavad Eesti elanikud. Kui tulud on jäetud deklareerimata, peavad enam naised, vanemad ja valitsust usaldavad Eesti elanikud võimalikuks, et Maksu- ja Tolliamet võtab sellisel juhul ühendust, sh peavad Maksu- ja Tolliameti poolset kontakteerumist tulude deklareerimata jätmisel kõige vähem tõenäolisemaks kõrgharidusega ning kõige rohkem tõenäolisemaks keskharidusega inimesed. Lisaks saavad Eesti maksusüsteemist paremini aru mehed, alg- ja põhiharidusega ning valitsust usaldavad Eesti elanikud. Eesti maksusüsteemi peavad kõige arusaadavamaks 25-34-aastased, mh on Eesti maksusüsteemi arusaadavus suurenenud kõikides vanusegruppides. (vt lisa 3 tabelid 2-12)

Tulles edasi õigluse tajumise juurde, on näha, et Eesti elanikud tajuvad nii Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi kui ka Eesti maksusüsteemi ebaõiglasena. Kui 2018. aastal pidasid naised Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi õiglasemaks, siis 2021. aastal pidasid mehed Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi õiglasemaks. Samas on pidanud Eesti maksusüsteemi nii 2018. kui ka 2021. aastal õiglasemaks naised (vt lisa 3 tabelid 2-12). Kuigi Eesti maksusüsteemi tajumine õiglasena on 2018. ja 2021. aasta võrdluses suurenenud, siis Eesti elanike maksutahte uuringu kohaselt on nii meeste kui ka naiste õiglustunne aastate jooksul vähenenud (Eesti Uuringukeskus OÜ, lk 73; Kantar Emor, 2021, lk 96). Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi peavad õiglasemaks vanemad inimesed. Samas on selle õigustunne kõikides vanusegruppides vähenenud, kui võrrelda aastaid 2018 ja 2021. Hinnates Eesti maksusüsteemi õiglust, on õiglustunne madal kõikides vanusegruppides, kuid õiglasemaks peavad Eesti maksusüsteemi 15-25-aastased ning kõige vähem 35-49-aastased Eesti elanikud. Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi peavad õiglasemaks alg- ja põhiharidusega inimesed, kuid Eesti maksusüsteemi tajuvad õiglasena kõrgharidusega inimesed (vt lisa 3 tabelid 2-12). Samas on vähenenud kõrgharidusega Eesti elanike osakaal, kes peavad Eesti maksusüsteemi õiglaseks (Kantar Emor, 2021, lk 14). Valitsust usaldavad inimesed peavad nii Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi kui ka Eesti maksusüsteemi õiglasemaks võrreldes valitsust mitteusaldavate inimestega (vt lisa 3 tabelid 2-12).

Analüüsides sihtgruppide lõikes maksualaseid norme, arvavad enam nii naised, kõrgharidusega kui ka valitsust usaldavad Eesti elanikud, et enamik inimesi deklareerivad ja maksavad enda makse korralikult. Vanuse lõikes arvavad kõige vähem 35-49-aastased Eesti elanikud, et enamik inimesi deklareerivad ja maksavad enda makse korrektselt. Samuti usuvad naised, et enamik neile olulisi inimesi peab tähtsaks, et nad enda maksud korrektselt maksaksid, kuigi nende naiste osakaal on 2021. aastal vähenenud 2%. Mida noorem on inimene, seda vähem peab ta oluliseks, et enamik tema jaoks olulisi inimesi peab tähtsaks, kui ta enda maksukohustusi korrektselt täidab. Samuti arvavad kõige rohkem kõrgharidusega ja valitsust usaldavad inimesed, et nende jaoks olulised inimesed peavad tähtsaks, et nad enda maksud korrektselt maksaksid. (vt lisa 3 tabelid 2-12)

Maksukäitumist analüüsides, on näha, et 2021. aastal ei pidanud maksude maksmise vältimist lihtsaks rohkem mehed, kuid 2018. aastal arvasid rohkem naised, et maksude maksmist ei ole lihtne vältida. Maksude maksmise vältimist ei pea lihtsaks ka vanemad, kõrgharidusega ja valitsust usaldavad inimesed. Makse maksavad korrektselt enam naised, vanemad, kõrgharidusega ja valitsust usaldavad Eesti elanikud. Samuti deklareeriksid täiendavat tulu enam naised ja valitsust usaldavad inimesed. Vanuse lõikes deklareeriksid kõige enam tulu Eesti elanikud vanuses 65-74 ning kõige vähem 25-34-aastased. Täiendavat tulu deklareeriksid enam alg-, põhi- ja kõrgharidusega inimesed võrreldes keskharidusega inimestega. Eriotstarbelist kütust ei tangiks sõiduautosse enam naised, kuigi 2021. aastal oli nende meeste osakaal võrreldes naistega 2% võrra suurem. Samuti ei tangiks sõiduautosse eriotstarbelist kütust rohkem 35-49-aastased, kõrgharidusega ja valitsust usaldavad Eesti elanikud. Lisaks tarbiksid naised vähem salakaupa võrreldes meestega. Salakauba tarbiksid vähem Eesti elanikud vanuses 65-74 ning enam 15-34-aastased. Haridustaseme lõikes tarbiksid salakaupa kõige vähem alg- ja põhiharidusega inimesed ning kõige rohkem keskharidusega inimesed. Samuti tarbiksid salakaupa vähem valitsust usaldavad Eesti elanikud. (vt lisa 3 tabelid 2-12)

2.3. Võimalused Eesti elanike maksukuulekuse suurendamiseks

Selles alapeatükis seostatakse Eesti elanike maksutahte indeksi analüüs ja teooria, et leida võimalused Eesti elanike maksukuulekuse suurendamiseks. Eesti elanike maksukuulekuse välja selgitamiseks selgitati esmalt teaduskirjanduse alusel välja maksukuuleka käitumise olemus ning seda mõjutavad tegurid, et teada, mida üldse tähendab maksukuulekas käitumine. Seega võib

esimesele uurimusküsimusele (mis on maksukuulekus ning seda mõjutavad tegurid) vastates järeldada, et maksukuulekus on kontseptsioon, mille selgitamiseks on oluline aru saada kolmest mõistest: maksumoraal, tegelik maksukäitumine ning maksu- või mittemaksukuulekus Maksumoraal tuleneb inimese enda väljakujunenud väärtustest ja põhimõtetest, mille põhjal ta otsustab enda maksukäitumise. See võib olla kas maksukuulekas või mittemaksukuulekas käitumine (vt joonis 2). Sellest tulenevalt mõjutab maksumoraal maksukuulekat käitumist (käesolev töö, lk 10). Maksukuulekust mõjutavad erinevad tegurid, mh nii majanduslikud kui ka mittemajanduslikud tegurid (vt joonis 3 ja 4).

Teisele uurimisküsimusele (milline on olnud Eesti elanike maksukuulekus aastatel 2018-2021) vastamiseks arvutati välja Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018-2021, mida analüüsiti koondina ja sihtgruppide (sugu, vanuse, haridustaseme ja valitsuse usaldamise) lõikes. Analüüsi põhjal võib järeldada, et teadmiste osas on Eesti elanikel kõige paremad teadmised maksude maksmise ja avalike teenuste vahelisest seosest ning maksude maksmisest üldiselt. Enda maksualaseid teadmisi hindavad paremaks kõrgharidusega inimesed ja valitsust usaldavad inimesed. Vanuse lõikes on kõige paremad teadmised Eesti maksusüsteemist vanematel inimestel. Kõige madalamate teadmistega Eesti maksusüsteemist on 15-24-aastased noored, kuid 2021. aastal on ka nende noorte teadlikkus Eesti maksusüsteemist suurenenud. Seega on saanud kinnitust teooria, et noorte teadmised maksudest on madalamad võrreldes vanemate inimestega (käesolev töö, lk 15-16).

Kui analüüsida Eesti elanike hoiakuid, järeldub, et 91-93% Eesti elanike jaoks on maksude maksmine kui tähtis kodanikukohus, mh on maksude maksmine tähtis kodanikukohus enam naiste, vanemate, kõrgharidusega ja valitsust usaldavate Eesti elanike seas. Seega võib järeldada, et Eesti elanikud maksavad makse vabatahtlikult, sest teooria kohaselt on vabatahtliku maksukuulekuse puhul oluline, et maksumaksjad peavad maksude maksmist tähtsaks kodanikukohuseks (käesolev töö, lk 9). Hinnates Eesti maksusüsteemi arusaadavust, saavad Eesti elanikud maksusüsteemist paremini aru, kuid on oluline, et Eesti maksusüsteem muutuks veelgi suurema hulga Eesti elanike jaoks arusaadavamaks, sest seadustest arusaamine maksukuulekat käitumist mõjutav tegur (vt joonis 4). Teooria järgi on keerukamate seaduste korral maksumaksjad vähem maksukuulekamad,

sest nad kasutavad ära seaduselünki või ollakse ebakindlad enda maksukohustuste täitmises (käesolev töö, lk 13).

Tehes järeldusi Eesti maksusüsteemi õigluse kohta, järeldub, et Eesti elanikud peavad Eesti maksusüsteemi ebaõiglasemaks kui võrrelda 2020. ja 2021. aastat. Lisaks tajuvad Eesti elanikud ebaõiglasena veel Maksu- ja Tolliameti poolseid karistusi. Seega on ebaõigluse tajumine Eesti elanike seas suurenenud, mh on vähenenud kõrgharidusega Eesti elanike osakaal, kes peavad Eesti maksusüsteemi õiglaseks (Kantar Emor, 2021, lk 14). Eesti elanike maksutahte uuringu aruande kohaselt võib põhjus olla selles, et inimesed tunnetavad koroonakriisist tingitud majanduskahjude leevendamiseks mõeldud toetusi ebaõiglasena, mis omakorda mõjutab Eesti elanike üldist suhtumist maksusüsteemi (Kantar Emor, 2021, lk 13). Teooria kohaselt võib õiglus mõjutada maksukuulekat käitumist nii positiivselt kui ka negatiivselt, st maksusüsteemi tajumine ebaõiglasena võib suurendada maksudest kõrvale hoidumist (käesolev töö, lk 15). Kui hinnata maksudest kõrvalehoidumist, järeldub, et Eesti elanike seas on maksudest kõrvalehoidumise risk suurenenud, sest 4% on vähenenud nende Eesti elanike osakaal, kes tunneks ennast halvasti maksude maksmata jätmisel. Seega võib järeldada, et ebaõigluse tajumise suurenemine on toonud kaasa ka suurema riski maksudest kõrvalehoidumiseks. Lisaks on vähenenud 2% võrra nende Eesti elanike osakaal, kes maksude maksmise vältimist ei pea lihtsaks. Teooria järgi võib maksude vältimine üle minna maksudest kõrvalehoidumiseks, kui ei panda tähele, et ollakse seaduses sätestatud piire ületatud (käesolev töö, lk 9).

Kolmandale uurimisküsimusele (millised on võimalused Eesti elanike maksukuulekat käitumist mõjutada) vastates, võib teha järelduse, et kuigi maksualased teadmised on Eesti elanikel 2021. aastal suurenenud, on oluline, et need teadmised jätkuvalt suureneksid, eriti noorte ja madalama haridustasemega Eesti elanike seas, et tagada jätkuv maksukuulekas käitumine. Üks võimalus on maksualaseid teadmisi suurendada maksunõustamise kaudu, mis on hariv ja nõuandev meede, mille raames antakse maksumaksjale edasi informatsiooni maksukohustuste näiteks deklaratsioonide tähtaja kohta (käesolev töö, lk 17). See suurendab maksumaksjate kindlust maksukohustuste täitmisel, kuna nad saavad maksunõustamise käigus teadlikumaks, kuidas tuleb maksukohustusi täita. Lisaks suurendab maksunõustamine ka usaldust maksuhalduri suhtes, sest

tajutakse, et maksuhalduri eesmärk ei ole ainult auditi läbiviimine, vaid aidata maksumaksjatel enda maksukohustusi korrektselt täita.

Analüüsides edasi maksualaste teadmiste suurendamise võimalusi, võiks Eesti elanike maksualaste teadmiste suurendamiseks korraldada ka erinevaid maksualaseid kampaaniaid, kus rõhutatakse maksude maksmise kasulikku poolt, st miks maksude maksmine on oluline. Teooria järgi on oluline tuua esile maksude kasulikku poolt, sest see võimaldab muuta maksumaksja arusaama maksudest ja nende maksmisest (käesolev töö, lk 18). Selleks, et kampaaniad jõuaksid suurema hulga sihtgruppideni, on oluline kasutada õigeid võimalusi info jagamiseks. Noorte jaoks on huvitavamad erinevad digilahendused ja -platvormid, mille kaudu oleks nendel maksude kohta õppimine lõbus, huvitav ja lihtne. Näiteks on Maksu- ja Tolliametil mitmeid õpetlikke videoid sotsiaalmeedia platvormil Youtube (käesolev töö, lk 18). Samas suurema hulga inimeste jaoks oleks parem kasutada raadiot või televisiooni, sest on inimesi, kes digiplatvorme- ja lahendusi ei kasuta. Lisaks on hea võimalus kasutada erinevates kampaaniates või videotes suunamudijaid, keda noored peavad eeskujuks. Sellisel juhul on võimalus mõjutada noorte sotsiaalseid norme, sest noored üritavad ennast suunamudijatega samastada. Teooria järgi mõjutavad sotsiaalsed grupid nende inimeste käitumist, kes ennast samastavad konkreetse sotsiaalse grupiga (vt käesolev töö, lk 14-15).

Samuti võib järeldada, et maksuteadlikkuse tõstmine aitab suurendada ka tunnet maksude maksmisest kui tähtsast kodanikukohusest, sest inimesed on teadlikumad maksude maksmise olulisusest. Maksude maksmist kui tähtsat kodanikukohustust on võimalik suurendada laste ja noorte seas, kui luua erinevaid maksualaseid õpetlikke mänge. Teooria järgi suurendavad maksualased mängud laste maksuteadlikkust (käesolev töö, lk 18). Maksualaste mängudega suureneb laste maksuteadlikkus, mis omakorda aitab tekitada tunnet maksude maksmisest kui tähtsast kodanikukohusest juba varajases eas. See tagab, et tulevikus maksukohustusi täites, otsustatakse käituda maksukuulekalt, kuna maksude maksmise olulisus on teada. Laste ja noorte maksuteadlikkuse tõstmiseks on loodud ka veebiportaale, kus on olemas hariduslikud materjalid maksudest. Samuti on oluline, et maksumaksja ja maksuhalduri vaheline suhtlus oleks kliendipõhine, sest see tagab suurema usalduse maksuhalduri suhtes (käesolev töö, lk 21), kusjuures teooria järgi on usaldus väga oluline maksukuulekuse mõjutaja (käesolev töö, lk 13-14).

Maksutahte indeksi analüüsist selgus, et Eesti elanike õiglustunne Eesti maksusüsteemi ning Maksu- ja Tolliameti poolsete karistuste osas on vähenenud. Õiglustunde suurendamiseks on võimalus kaasata Eesti elanikke maksukuuleka keskkonna ning maksusüsteemi väljatöötamisse ja rakendamisse, mis võimaldab nii maksumaksjatel kui ka maksuhalduril jagada enda seisukohti (käesolev töö, lk 20). Üksteise seisukohtade jagamine võimaldab maksumaksjatel ja maksuhalduril üksteisest paremini aru saada ning tagada otsustusprotsesside läbinähtavuse, sest võetakse erinevaid seisukohti arvesse. Lisaks sellele on võimalik suurendada õiglustunnet ka kampaaniate kaudu, mis on seotud maksuseaduste muudatustega. See võimaldab selgitada muudatuste põhjuseid ning selgitada, mis muudatuste tagajärjel maksumaksja jaoks muutub.

Kuna maksutahe indeksi analüüsi põhjal, võib järeldada, et maksudest kõrvalehoidumise ja maksude vältimise risk on suurenenud, on oluline auditite läbiviimine suurema maksuriskiga maksumaksjate seas. Uuringuga on tõestatud, et audit avaldab mõju auditijärgsele maksukuulekale käitumisele seda suurendades, st maksumaksjatel, kes ei deklareerinud kogu tulu ning tuvastati rikkumine, suurenes maksukuulekas käitumine (käesolev töö, lk 19). Auditid on maksukuuleka käitumise tagamisel jätkuvalt olulised, sest sisendatakse maksumaksjatele, et rikkumised tuvastatakse ning rikkujatega tegeletakse. Samas peab auditi protsessi pidevalt kaasajastama, et audit suudaks maksukuulekat käitumist mõjutada (käesolev töö, lk 19). Samas on oluline, et maksumaksjatel ei tekiks tunnet, et neid ainult kontrollitakse. Seetõttu on oluline maksudest kõrvalehoidumise ja vältimise riski vähendamiseks viia läbi ka erinevaid maksualaseid kampaaniaid, et jõuda väiksema riskiga maksumaksjateni, et nad otsustaksid ise vabatahtlikult muuta enda käitumist maksukuulekamaks.

Kokkuvõttes võib Eesti elanike juurde lisatud näitajatega maksutahte indeksi analüüsi põhjal teha järelduse, et Eesti elanikud on maksukuulekad, kuid 2020. ja 2021. aastal on püsinud nende maksukuulekus samal tasemel ehk 71,2. Samas esialgsete näitajatega maksutahte indeksi puhul, suurenes Eesti elanike maksukuulekus igal aastal. Kõige maksukuulekamad on maksutahte indeksi põhjal valitsust usaldavad Eesti elanikud. Kõige madalam on maksukuulekus valitsust mitteusaldavate ja 15-24-aastaste Eesti elanike seas. Sihtgruppide lõikes on naised, 50-74-aastased ja kõrgharidusega inimesed maksukuulekamad. Samas esialgsete näitajatega maksutahte indeksi korral oli 2021. aastal meeste maksukuulekus suurem, kuid 2021. aastal oli juurde lisatud

näitajatega maksutahte indeksi puhul naiste maksukuulekus suurem. Seega on leidnud kinnitust teooria, et naised on maksukuulekamad (käesolev töö, lk 16). Lisaks on kinnitust leidnud teooria, et vanemad inimesed on maksukuulekamad kui noored (käesolev töö, lk 15). Seda võib seletada asjaoluga, et vanemad inimesed peavad oluliseks tervishoidu, mistõttu on maksude maksmine nende jaoks oluline. Samas on väljakutseks aga suurenenud Eesti elanike osakaal, kes peavad maksude maksmise vältimist lihtsaks, ei tunne ennast halvasti maksude maksmata jätmisel ning peavad Eesti maksusüsteemi ebaõiglaseks.

Seega tehakse järgnevalt ettepanekud Eesti elanike maksukuulekuse parandamiseks:

1. Eesti elanike jätkuv maksunõustamine, mis suurendaks nende maksuteadlikkust. Lisaks suurendaks maksunõustamine Maksu- ja Tolliameti kuvandit koostööle suunatud ja inimeste juhendamisele suunatud ametiasutusena.
2. Laste ja noorte jaoks huvitavate ja õpetlike maksualaste mängude, videote ja veebiportaalide loomine, mis tekitaksid neis huvi saada teada maksudest ja nende maksmise olulisusest. Samuti ka erinevate suunamudijate kaasamine kampaaniatesse ja projektidesse, mis samuti mõjutaks lapsi ja noori maksukuulekalt käituma. See võimaldaks suurendada maksude maksmist kui tähtsat kodanikukohust juba varajasest east.
3. Maksuriskidega maksumaksjate jätkuv auditeerimine, et nad mõistaksid maksurikkumise tõsidust ja muudaksid enda maksukäitumist kuulekamaks.
4. Maksuhalduri ja maksumaksja vaheline kliendipõhine suhtlus, mis aitab tagada suurema usalduse maksuhalduri vastu.
5. Maksumaksjate kaasamine Eesti maksukeskkonna kujundamisel, sest kaasamine võimaldab maksumaksjatel ja maksuhalduril enda seisukohti välja tuua ning leida seeläbi ka paremad võimalused protsesside ja protseduuride rakendamiseks.

Lisaks eelnimetatud ettepanekutele, on ettepanek muuta ka maksutahte indeksi sisendnäitajaid, st esmalt hinnata, millised näitajad mõjutavad maksutahte indeksit enam ning tulemuste põhjal lisada juurde uusi näitajaid, et saada parem ülevaade Eesti elanike maksukuulekusest.

KOKKUVÕTE

Maksutulude kogumine on oluline, sest maksutulud võimaldavad riigil pakkuda elanike jaoks avalikke teenuseid ja hüvesid. Selleks on oluline, et maksumaksjad maksaksid vabatahtlikult makse, millest tulenevalt oli käesoleva lõputöö uurimisprobleem, kuidas oleks võimalik suurendada elanike maksukuulekust. Uurimisprobleemist tulenevalt oli käesoleva lõputöö eesmärk välja selgitada esmalt Eesti elanike maksukuulekus lähtuvalt uute näitajatega täiendatud maksutahte indeksist ning leida selle põhjal võimalused Eesti elanike maksutahte suurendamiseks.

Maksukuulekus on keeruline kontseptsioon, mida mõjutab maksumoraal ehk inimese sisemine soov makse maksta, kuid maksukuulekus ja maksumoraal ei ole sünonüümid. Seega võib maksukuulekust pidada maksukäitumise tulemuseks, mida on eelnevalt mõjutanud maksumoraal. Samas puudub empiiriline tõestus, et maksumoraal tegelikult mõjutab maksukuulekat käitumist, kuna ei võimalik teha kindlaks, kas maksumaksjad käituvad nii nagu nad on uuringutes väitnud. Seega võib järeldada, et maksumoraal mõõdab maksumaksja suhtumist maksudesse, kuid mitte maksumaksja tegelikku maksukäitumist. Küsimus on selles, kuidas saab maksumoraali mõõta.

Maksukuulekat käitumist mõjutavad erinevad tegurid, mis jagunevad majanduslikeks teguriteks ja mittemajanduslikeks teguriteks. Majanduslikud tegurid (audit, trahvid, karistused, tegelik sissetuleku tase, maksukoormus ja maksumäär) on seotud klassikalise majandusliku mudeliga, mille kohaselt on inimesed ratsionaalsed ning teevad otsuseid tulu-kulu põhimõttel. Mittemajanduslikud tegurid on seotud käitumusliku mudeliga, mis võtab arvesse maksukuulekuse käsitlemisel selle empiirilise poole. Mittemajanduslikud tegurid jaotatakse institutsionaalseteks ehk välisteks ning individuaalseteks ehk sisemisteks normideks. Välimised normid on seadusandlus, seaduste keerukus, fiskaalpoliitika ja maksusüsteem, usaldus valitsuse vastu ning demokraatia. Sisemised normid on isiklikud ja sotsiaalsed normid, õigluse tajumine ning demograafilised muutujad (vanus, sugu, haridus, perekonnaseisund jne).

Eesti elanike maksutahte indeksi analüüsi põhjal on Eesti elanike maksukuulekus aastatel 2018-2020 suurenenud ning 2021. aastal püsinud sama, st kui 2018. aastal oli Eesti elanike maksutahe 67,1, siis 2021. aastal oli 71,2. Samas esialgsete näitajatega maksutahte indeksi puhul suurenes

Eesti elanike maksukuulekus igal aastal. Maksukuulekus on suurem naiste, vanuses 50-74, kõrgema haridustasemega ning valitsust usaldavate Eesti elanike seas. Kõige maksukuulekamad on need Eesti elanikud, kes usaldavad valitsust. Kõige vähem on maksukuulekad valitsust mitteusaldavad Eesti elanikud. Seega on leidnud kinnitust teooria, et naised on maksukuulekamad võrreldes meestega ning vanemad inimesed on maksukuulekamad võrreldes noorte inimestega. Samas on suurenenud Eesti elanike osakaal, kelle arvates on maksude maksmist lihtne vältida, kes ei tunne ennast halvasti olukorras, kui on maksud jäetud maksmata, ning tajuvad Eesti maksusüsteemi ebaõiglasena. Teooria kohaselt võib ebaõigluse tajumine viia maksudest kõrvalehoidumiseni.

Eesti elanike maksutahte indeksi analüüsi põhjal võib leida mitu võimalust Eesti elanike maksukuulekuse mõjutamiseks. Maksuteadlikkuse suurendamiseks on mitmeid erinevaid võimalusi nagu maksunõustamine, erinevad kampaaniad, digiplatvormid- ja lahendused (näiteks Youtube videod). Kampaaniate käigus on oluline rõhutada maksude maksmise kasulikku poolt. Laste ja noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks aitavad kindlasti kaasa õpetlikud maksualased mängud ja hariduslikud veebiportaalid, mis aitavad suurendada ka nende tunnet maksude maksmisest kui tähtsast kodanikukohusest. Eesti maksusüsteemi tajumist ebaõiglasena aitaks vähendada maksumaksjate kaasamine maksukeskkonna- ja süsteemi loomisesse, mille käigus saavad nii maksuhaldur kui ka maksumaksjad avaldada enda seisukohti, millega arvestatakse õiglase süsteemi loomisel. Samuti on oluline, et jätkuvalt auditeeritakse suurema maksuriskiga maksumaksjaid, kuid olulised on ka maksualased kampaaniad, et väiksema riskiga maksumaksjad muudaksid ise vabatahtlikult enda käitumist maksukuulekamaks.

Edaspidi võib uurida regressioonanalüüsi kaudu, kuidas mõjutavad erinevad maksukuulekust mõjutavad tegurid Eesti elanike maksukuulekust ning selle põhjal lisada juurde uusi näitajaid Eesti elanike maksutahte indeksisse.

SUMMARY

The collection of tax revenues is important because it enables for the state to provide public services and benefits to the residents. It is important that taxpayers pay taxes voluntarily. The research problem of this thesis was how to increase the tax compliance of Estonian residents. Due to the research problem, the aim of this thesis was to find out the tax compliance of Estonian residents based on the index of tax willingness with new indicators and to find possibilities to increase the tax willingness of Estonian residents based on the index of tax willingness.

Tax compliant behaviour is a complex concept that is influenced by tax morale (person's internal willingness to pay taxes), but tax compliance and tax morale are not synonymous. Tax compliance can be seen as the result of tax behaviour, which has previously been influenced by tax morale. However, there is no empirical evidence that tax morale influences tax compliant behavior, as it is not possible to determine whether taxpayers are behaving as they have said they would. Therefore, it can be concluded that tax morale measures the taxpayer's attitude towards taxes, but not the taxpayer's actual tax behavior. The question is how tax morale can be measured.

Tax compliant behavior is influenced by various factors, which are divided into economic and non-economic factors. Economic factors (audit, fines, penalties, actual income level, tax burden and tax rate) are linked to the classical economic model, in which people are rational and make decisions on a cost-benefit basis. Non-economic factors are linked to a behavioral model that considers the empirical side when defining with tax compliance. Non-economic factors are divided into institutional/external and individual/internal norms. External norms are legislation, the complexity of law, fiscal policy and the tax system, trust in government and democracy. Internal norms are personal and social norms, perceptions of justice and demographic variables (age, gender, education, marital status, etc.).

Based on the analysis of the index of tax willingness of Estonian residents, it can be concluded that tax compliance of Estonian residents has increased in 2018-2020 and remained the same in 2021. In 2018 the index was 67,1, in 2021 it was 71,2. At the same time, in the case of index of tax willingness with preliminary indicators, tax compliance of Estonian residents increased every

year. Tax compliance is higher among women, 50-74 years old, with a higher level of education and who trust the government. The highest tax compliance is among Estonians who trust the government. The lowest tax compliance is among Estonians who do not trust the government. Thus, the theory has been confirmed that women are more tax compliant than men and older people are more tax compliant than younger people. At the same time, the proportion of Estonian residents has increased, who think that it is easy to avoid paying taxes, who do not feel bad in a situation where taxes have not been paid and perceive Estonian tax system as unfair. In theory, the perception of injustice can lead to tax evasion.

Based on the analysis of index of tax willingness of Estonian residents, several possibilities can be proposed to influence the tax compliance of Estonian residents. There are many different possibilities to raise tax awareness, such as tax advice, different campaigns, digital platforms (like Youtube). It is important to emphasize the benefits of paying taxes during campaigns. Educational tax games and web portals will help to raise tax awareness among children and young people. These will also help to increase their sense of paying taxes as an important civic duty. Involving taxpayers in creating a tax environment and system would help to reduce the perception of Estonian tax system as unfair. It also enables both the tax authority and taxpayers to express their views, which can be considered when creating a fair system. It is also important that taxpayers with a higher tax risk continue to be audited. Tax campaigns are also important so that taxpayers with a lower tax risk voluntarily behave more tax compliant.

In the future, it can be investigated through regression analysis how different factors influencing tax compliance affect the tax compliance of Estonian residents, and on this basis, new indicators can be added to the index of the tax will of Estonian residents.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Allingham, M. G. ja Sandmo, A., 1972. Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1, pp. 323-338.

Alm, J. & Torgier, B., 2011. Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. *Journal of Business Ethics*, 101(4), pp. 635-651.

Altman, M., 2021. Smart decision-makers, instiutional design and x-efficient (real-world optimal) public finance. Rmt: Mustafa Erdoğdu, M., Batrancea, L. & Çevik, S., toim-d. *Behavioural Public Finance: Individuals, Society, and the State.* London: Routledge, pp. 16-37.

Arley, D., 2008. *Preditably Irrational: The Hidden Forces that Shape Our Decisions.* New York: HarperCollins Publishers.

Bătrâncea, L-M., Nichita, R-A., Bătrâncea, I. & Moldovan, B. A., 2012. Tax Compliance Models: From Economic To Behavioral Approaches. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 8(36), pp. 13-26s

Bătrâncea, L., Nichita, A., Olsen, J., Kogler, C., Kirchler, E., Hoelzl, E., Weiss, A., Torgler, B.,Fooken, J., Fuller, J., Schaffner, M., Banuri, S., Hassanein, M., Alarcón-García, G., Aldemir, C., Apostol, O., Bank Weinberg, D., B Bătrâncea, I., Belianin, A., Bello Gómez, F., Briguglio, M., Dermol, V., Doyle, E., Gcabo, R., Gong, B., Ennya, S., Essel-Anderson, A., Frecknall-Hughes, J., Hasanain, A., Hizen, Y., Huber, O., Kaplanoglou, G., Kudła, J., Lemoine, J., Leurcharusmee, S., Matthiasson, T., Mehta, S., Min, S., Naufal, G., Niskanen, M., Nordblom, K., Öztürk, E., Pacheco, L., Pántya, J., Rapanos, V., Roland-Lévy, C., Roux-Cesar, A., Salamzadeh, A., Savadori, L., Schei, V., Sharma, M., Summers, B., Suriya, K., Tran, Q., Villegas-Palacio, C., Visser, M., Xia, C., Yi, S. & Zukauskas, S., 2019. Trust and power as determinants of tax compliance across 44 nations. *Journal of Economic Psychology*, 74, pp. 2-42.

Bryman, A., 2012. *Social Researxh methods*. 4th Edition. Oxford: Oxford University Press.

Dayioğlu Erul, R., 2020. Testing the Slippery Slope Framework in the Scope of Fiscal Sociology: A Study on the Classification of Income Levels. *Fiscaoeconomia*, 4(1), pp. 61-93.

Dewi, R. C., Petra, B. A., Yamasitha., Agusti, A. & Tungkir, A. J. B., 2020. The Effect of Taxation Socialization, Understanding taxation, Tax Rates, and Tax Sanction On Tax Compliance In MSME Padang City. *Journal of Accounting and Finance Management*, 1(3), pp. 355-373.

Eesti Uuringukeskus OÜ, 2019. *Eesti elanike maksutahte uuring 2019*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pressiinfo-statistika/uuring-eesti-elanike-maksutahe [Kasutatud 02.03.2022].

Eesti Uuringukeskus OÜ, 2020. *Eesti elanike maksutahte uuring 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pressiinfo-statistika/uuring-eesti-elanike-maksutahe [Kasutatud 02.03.2022].

Gangl, K., Muehlbacher, S., Hofmann, E. & Kogler, C., 2013. „How Can I Help You? Perceived Service Orientation of Tax Authorities and Tax Compliance. *FinanzArchiv/Public Finance Analysis*, 69(4), pp. 487-510.

Gangl, K., Hofmann, E. & Kirchler, E. 2015. Tax Authorities' Interaction with Taxpayers: A Conception of Compliance in Social Dilemmas by Power and Trust. *New Ideas in Psychology*, 37, pp. 13–23.

Gangl, K., Hofmann, E., Hartl, B. & Berkics, M., 2020. The impact of powerful authorities and trustful taxpayers: evidence for the extended slippery slope framework from Austria, Finland, and Hungary. *Policy Studies*¸ 41(1), pp. 98-111.

Hofmann, E., Gangl, K., Kirchler, E. & Stark, J., 2014. Enhancing tax compliance through coercive and legitimate power of tax authorities by concurrently diminishing or facilitating trust in tax authorities. *Law & Policy*, 36, pp. 290-313.

Hofmann, E., Voracek, M., Bock, K. & Kirchler, E., 2017. Tax Compliance Across Sociodemographic Categories: Meta-Analyses of Survey Studies In 111 Countries. *Journal of Psychology*, 62, pp. 63-71.

James, S. & Alley, C., 2002. Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2(2), pp. 27-42.

Kantar Emor, 2018. *Eesti elanike maksutahte uuring 2018*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pressiinfo-statistika/uuring-eesti-elanike-maksutahe [Kasutatud 02.03.2022].

Kantar Emor, 2021. *Eesti elanike maksutahte uuring 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/eraklient/amet-uudised-ja-kontakt/uudised-pressiinfo-statistika/uuring-eesti-elanike-maksutahe [Kasutatud 02.03.2022].

Kasper, M. & Alm, J., 2020. Audits, Audit Effectiveness, and Post-Audit Tax Compliance. *Working Papers 2010, Tulane University, Department of Economics*, pp. 1-42.

Kirchler, E., Hoelzl, E. & Wahl, I., 2008. Enforced versus Voluntary Tax Compliance: The "Slippery Slope" Framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), pp. 210-225.

Kirchler, E. & Wahl, I., 2010. Tax Compliance Inventory: TAX-I Voluntary tax compliance, enforced tax compliance, tax avoidance, and tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 31(3), pp. 331-346.

Kirchler, E., Kogler, C. & Muehlbacher, S., 2014. Cooperative Tax Compliance: From Deterrence to Deference. *Current Directions In Psychological Science*, 23(2), pp. 87-92.

Krause, K., 2000. Tax Complexity: Problem or Opportunity? *Public Finance Review*, 28(5), pp. 395-414.

Lestari, T. ja Wicaksono, M., 2017. Effect Awareness, Knowledge and Attitude of Taxpayers Tax Compliance For Taxpayers In Tax Service Office Boyolali. *Internationa Journal of Economics, Business and Accounting Research*, 1(1), pp. 12-25.

Lestary, S. R., Sueb, M. & Yudianto, I., 2021. The Effect of Tax Fairness, Tax Socialization and Tax Understanding on Tax Compliance: A Study on Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs). *Journal of Accounting Auditing and Business*, 4(1), pp. 87-99.

Levenko, N. & Staehr, K., 2021. *Tax Compliance in post-transition: You and your friends matter, not the government*. *Working Paper of Eesti Pank.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://haldus.eestipank.ee/sites/default/files/2021-10/WP7_2021.pdf [Kasutatud 10.04.2022].

Lillemets, K. 2010. Tax morale, influencing factors, evaluation opportunities and problems: the case of Estonia Maksumoraal, selle mõjutegurid, hindamise võimalused ja probleemid Eesti näitel. *Estonian Discussions on Economic Policy*, 18, pp. 233-252.

Luttmer, Erzo F. P. & Singhal. M., 2014. Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), pp. 149-168.

Maksu- ja Tolliamet, 2021. *Maksu- ja Tolliameti arengukava 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/sites/default/files/kontaktid-ja-ametist/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/strateegia/arengukava_2021.pdf [Kasutatud 19.10.2021].

Maksu- ja Tolliamet, 2022a. *Maksu- ja Tollitarkus*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/eraklient/e-teenused-maksutarkus/maksu-ja-tollitarkus [Kasutatud 20.03.2022].

Maksu- ja Tolliamet, 2022b. *Maksu- ja Tolliameti Youtube kanal*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.youtube.com/user/MTAvideod/videos [Kasutatud 20.03.2022].

Mangoting, Y., Sukoharsono, E. G., Rosidi, & Nurkholis, 2015. Developing a model of tax compliance from social contract perspective: Mitigating the tax evasion. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 211, pp. 966–971.

Masud, A., Abd Manaf, N. A. & Saad, N., 2014. Do trust and power moderate each ohter in relation to tax compliance? *Procedia – Social and Science Behavioural Sciences*, 164, pp. 49-54.

Mattews, B. & Ross, L., 2010. Research Methods. A practical guide for the social sciences. Essex: Pearson Education Limited.

McBarnet, D., 2002. When Compliance is not the Solution but the Problem: From Changes in Law to Changes in Attitude. Rmt: V. Braithwaite, toim. *Taxing Democracy*. Aldershot: Ashgate, pp. 229–244.

Muehlbacher, S., Kirchler, E. & Schwarzenberger, H., 2011. Voluntary versus enforced tax compliance: Empirical evidence for the „slippery slope“ framework. *European Journal of Law and Economics*, 32(1), pp. 89-97.

Mustafa Erdoğdu, M. & Geyik, O., 2021. Political economy of tax compliance behaviour: An analysis of three cities in Turkey. Rmt: Mustafa Erdoğdu, M., Batrancea, L. & Çevik, S., toim-d. *Behavioural Public Finance: Individuals, Society, and the State.* London: Routledge, pp. 125-156.

Nerré, B., 2008. Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics. *Economic Analysis & Policy*, 38(1), pp. 153–167.

OECD, 2009. *Managing and Improving Compliance: Recent Developments in Compliance and Risk Treatments. Information Note.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.oecd.org/ctp/administration/42490764.pdf [Kasutatud 11.11.2021].

OECD, 2010. *Understanding and Influencing Taxpayers' Compliance Behaviour. Information Note.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.oecd.org/ctp/administration/46274793.pdf [Kasutatud 24.11.2021].

OECD, 2012. *Right from the Start: Influencing the Compliance Environment for Small and Medium Enterprises. Information Note*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/right-from-the-start-influencing-the-compliance-environment-for-smes.pdf [Kasutatud 05.03.2022].

OECD, 2017. *The Changing Tax Compliance Environment and the Role of Audit.* Paris: OECD Publishing.

OECD, 2021a. *Building Tax Culture, Compliance and Citizenship. A Global Source Book on Taxpayer Education, Second Edition*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.oecd.org/tax/building-tax-culture-compliance-and-citizenship-second-edition-18585eb1-en.htm [Kasutatud 05.03.2022].

OECD, 2021b. *Behavioural Insights for Better Tax Administration: A Brief Guide.* [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/behavioural-insights-for-better-tax-administration-a-brief-guide.pdf [Kasutatud 25.04.2022].

Olsen, J., Kang, M. & E. Kirchler, 2018. Tax Psychology. In A. Lewis (Ed.) The Cambridge handbook of psychology and economic behaviour (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 405–429.

Randlane, K., 2015. Tax Compliance as a System: Mapping The Field. *International Journal of Public Administration,* 39(7), pp. 1-11.

Randlane, K., 2019. *The Conceptual Underpinnings and Challenges of the Strategies Guiding Tax Compliance Policies. Doktoritöö.* Tallinn: Tallinna Ülikool.

Sulojeva, Anna., 2021. *Maksumäärade mõju vabatahtlikule maksukuulekusele: Eesti suuremate ettevõtete näitel*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Tanzi, V., 2021. Behavioral public fiance in a populist word. Rmt: Mustafa Erdoğdu, M., Batrancea, L. & Çevik, S., toim-d. *Behavioural Public Finance: Individuals, Society, and the State.* London: Routledge, pp. 3-15.

Torgler, B., 2007. *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*. United Kingdom: Edward Elgar.

Walsh, K., 2012. Understanding Taxpayer Behaviour – New Opportunities for Tax Administration. *The Economic and Social Review*, 43(3), pp. 451–475.

Wenzel, M, 2003. Tax compliance and the psychology of justice: Mapping the field. Rmt: V. Braithwaite, toim. *Taxing Democracy*. Aldershot: Ashgate, pp. 41-69.

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Lisa 1. Eesti elanike maksutahte indeksi sisendnäitajad

	Näitaja kaal indeksis	2018 indeks	2019 indeks	2020 indeks	2021 indeks
Teadmised	**25**				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	25	13,6	13,7	13,9	15,8
Hoiakud	**25**				
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	6,25	5,7	5,8	5,8	5,7
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	6,25	3,7	4	4,2	4,2
Eesti maksusüsteem on õiglane	6,25	2,2	2,5	3,1	2,7
Maksu- ja tolliamet on: Mitteusaldusväärne … Usaldusväärne (skaalal -3…+3)	6,25	4,1	4,9	5	5,3
Normid	**25**				
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	12,5	8,7	8,3	8,8	8,4
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	12,5	9	9	9,3	9,3
Käitumine	**25**				
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	12,5	11,6	11,3	11,5	11,6
Maksude tasumist on lihtne vältida	12,5	6	7,1	6,8	6,6
Koondindeks		**64,7**	**66,5**	**68,4**	**69,6**

Lisa 2. Eesti elanike maksutahte indeksi sisendid protsentides

	Kaal indeksis	**2018 sisend (%)**	**2019 sisend (%)**	**2020 sisend (%)**	**2021 sisend (%)**
TEADMISED	**25**				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	8,3	55	55	55	63
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	8,3	82	88	88	90
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	8,3	84	84	85	87
HOIAKUD	**25**				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	2,8	66	79	80	85
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	2,8	92	92	93	91
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	2,8	77	74	73	73
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	2,8	73	73	73	72
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	2,8	66	65	69	65
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	2,8	60	64	68	66
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	2,8	38	42	46	36
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	2,8	37	49	56	58
Eesti maksusüsteem on õiglane	2,8	35	41	49	43
NORMID	**25**				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	12,5	72	72	75	75
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	12,5	69	66	70	68
MAKSUKÄITUMINE	**25**				
Maksude tasumist on lihtne vältida	5	48	57	55	53
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	5	92	91	92	93
Täiendava tulu deklareerimine	5	50	53	55	52
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	5	71	72	78	76
Valmisolek tarbida salakaupa	5	56	57	64	65

Lisa 3. Eesti elanike maksutahte koondindeks ja sihtgruppide lõikes

Tabel 1. Eesti elanike maksutahte koondindeks aastatel 2018-2021

	2018	**2019**	**2020**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	4,6	4,6	4,6	5,2
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	6,8	7,3	7,3	7,5
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	7,0	7,0	7,0	7,2
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	1,8	2,2	2,2	2,4
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	2,6	2,6	2,6	2,5
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	2,2	2,1	2,0	2,0
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	2,0	2,0	2,0	2,0
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	1,8	1,8	1,9	1,8
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	1,7	1,8	1,9	1,8
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	1,1	1,2	1,3	1,0
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	1,0	1,4	1,6	1,6
Eesti maksusüsteem on õiglane	1,0	1,1	1,4	1,2
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	9,0	9,0	9,4	9,4
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	8,6	8,3	8,8	8,5
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	2,4	2,9	2,8	2,7
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	4,6	4,6	4,6	4,7
Täiendava tulu deklareerimine	2,5	2,7	2,8	2,6
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	3,6	3,6	3,9	3,8
Valmisolek tarbida salakaupa	2,8	2,9	3,2	3,3
KOONDINDEKS	**67,1**	**68,8**	**71,2**	**71,2**

Tabel 2. Meeste maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	55	**4,6**	67	**5,6**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	77	**6,4**	88	**7,3**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	83	**6,9**	86	**7,1**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	64	**1,8**	88	**2,5**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	89	**2,5**	90	**2,5**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	67	**1,9**	68	**1,9**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	65	**1,8**	73	**2,0**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	58	**1,6**	64	**1,8**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	59	**1,7**	66	**1,8**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	37	**1,0**	37	**1,0**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	39	**1,1**	60	**1,7**
Eesti maksusüsteem on õiglane	34	**1,0**	42	**1,2**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	72	**9**	75	**9,4**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	67	**8,4**	65	**8,1**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	47	**2,4**	55	**2,8**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	88	**4,4**	91	**4,6**
Täiendava tulu deklareerimine	42	**2,1**	48	**2,4**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	69	**3,5**	77	**3,9**
Valmisolek tarbida salakaupa	51	**2,6**	62	**3,1**
KOONDINDEKS		**64,4**		**70,6**

Tabel 3. Naiste maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	54	**4,5**	59	**4,9**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	88	**7,3**	91	**7,6**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	85	**7,1**	87	**7,2**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	67,2	**1,9**	84,8	**2,4**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	94	**2,6**	92	**2,6**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	85	**2,4**	79	**2,2**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	65	**1,8**	72	**2,0**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	73	**2,0**	66	**1,8**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	61	**1,7**	67	**1,9**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	39	**1,1**	34	**1,0**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	37	**1,0**	55	**1,5**
Eesti maksusüsteem on õiglane	35	**1,0**	44	**1,2**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	73	**9,1**	75	**9,4**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	71	**8,9**	69	**8,6**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	49	**2,5**	51	**2,6**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	97	**4,9**	95	**4,8**
Täiendava tulu deklareerimine	59	**3,0**	56	**2,8**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	73	**3,7**	75	**3,8**
Valmisolek tarbida salakaupa	60	**3**	68	**3,4**
KOONDINDEKS		**69,3**		**71,5**

Tabel 4. 15-24-aastaste Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	43	**3,6**	55	**4,6**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	91	**7,6**	91	**7,6**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	72	**6,0**	67	**5,6**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	64	**1,8**	81,6	**2,3**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	94	**2,6**	84	**2,4**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	71	**2,0**	56	**1,6**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	62	**1,7**	52	**1,5**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	54	**1,5**	44	**1,2**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	47	**1,3**	58	**1,6**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	41	**1,1**	36	**1,0**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	49	**1,4**	58	**1,6**
Eesti maksusüsteem on õiglane	47	**1,3**	45	**1,3**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	74	**9,3**	76	**9,5**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	61	**7,6**	51	**6,4**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	53	**2,7**	47	**2,4**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	82	**4,1**	82	**4,1**
Täiendava tulu deklareerimine	50	**2,5**	43	**2,2**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	65	**3,3**	65	**3,3**
Valmisolek tarbida salakaupa	62	**3,1**	52	**2,6**
KOONDINDEKS		**64,4**		**62,4**

Tabel 5. 24-35-aastaste Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	60	**5,0**	64	**5,3**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	82	**6,8**	92	**7,6**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	88	**7,3**	83	**6,9**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	70,4	**2,0**	83,2	**2,3**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	91	**2,5**	83	**2,3**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	65	**1,8**	73	**2,0**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	65	**1,8**	64	**1,8**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	57	**1,6**	59	**1,7**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	61	**1,7**	61	**1,7**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	36	**1,0**	32	**0,9**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	46	**1,3**	60	**1,7**
Eesti maksusüsteem on õiglane	35	**1,0**	48	**1,3**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	73	**9,1**	78	**9,8**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	60	**7,5**	59	**7,4**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	44	**2,2**	49	**2,5**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	93	**4,7**	91	**4,6**
Täiendava tulu deklareerimine	39	**2,0**	40	**2**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	75	**3,8**	76	**3,8**
Valmisolek tarbida salakaupa	57	**2,9**	64	**3,2**
KOONDINDEKS		**65,9**		**68,7**

Tabel 6. 35-49-aastaste Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	52	**4,3**	64	**5,3**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	81	**6,7**	87	**7,2**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	85	**7,1**	89	**7,4**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	64	**1,8**	80	**2,2**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	89	**2,5**	92	**2,6**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	74	**2,1**	73	**2,0**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	71	**2,0**	74	**2,1**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	65	**1,8**	65	**1,8**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	58	**1,6**	63	**1,8**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	29	**0,8**	27	**0,8**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	30	**0,8**	58	**1,6**
Eesti maksusüsteem on õiglane	29	**0,8**	38	**1,1**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	66	**8,3**	73	**9,1**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	66	**8,3**	67	**8,4**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	47	**2,4**	54	**2,7**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	92	**4,6**	94	**4,7**
Täiendava tulu deklareerimine	48	**2,4**	49	**2,5**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	71	**3,6**	81	**4,1**
Valmisolek tarbida salakaupa	52	**2,6**	63	**3,2**
KOONDINDEKS		**64,3**		**70,4**

Tabel 7. 50-64-aastaste Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	57	**4,7**	66	**5,5**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	80	**6,6**	92	**7,6**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	86	**7,1**	93	**7,7**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	72	**2,0**	88	**2,5**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	92	**2,6**	96	**2,7**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	83	**2,3**	79	**2,2**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	82	**2,3**	78	**2,2**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	73	**2,0**	73	**2,0**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	64	**1,8**	71	**2,0**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	42	**1,2**	41	**1,1**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	37	**1,0**	57	**1,6**
Eesti maksusüsteem on õiglane	33	**0,9**	46	**1,3**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	74	**9,3**	76	**9,5**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	77	**9,6**	80	**10**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	52	**2,6**	55	**2,8**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	95	**4,8**	97	**4,9**
Täiendava tulu deklareerimine	55	**2,8**	60	**3**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	72	**3,6**	79	**4,0**
Valmisolek tarbida salakaupa	50	**2,5**	70	**3,5**
KOONDINDEKS		**69,8**		**76,0**

Tabel 8. 65-74-aastaste Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	56	**4,6**	62	**5,1**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	84	**7,0**	89	**7,4**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	84	**7,0**	92	**7,6**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	56	**1,6**	84,8	**2,4**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	94	**2,6**	97	**2,7**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	90	**2,5**	83	**2,3**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	84	**2,4**	87	**2,4**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	78	**2,2**	78	**2,2**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	66	**1,8**	80	**2,2**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	49	**1,4**	46	**1,3**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	37	**1,0**	53	**1,5**
Eesti maksusüsteem on õiglane	41	**1,1**	39	**1,1**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	78	**9,8**	74	**9,3**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	85	**10,6**	73	**9,1**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	45	**2,3**	56	**2,8**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	97	**4,9**	96	**4,8**
Täiendava tulu deklareerimine	64	**3,2**	68	**3,4**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	68	**3,4**	71	**3,6**
Valmisolek tarbida salakaupa	69	**3,5**	74	**3,7**
KOONDINDEKS		**72,8**		**74,9**

Tabel 9. Alg- ja keskharidusega Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018 (alg)**	**sisend 2018**	**2018 (kesk)**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	46	**3,8**	50	**4,2**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	78	**6,5**	80	**6,6**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	77	**6,4**	83	**6,9**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	62,4	**1,7**	60,8	**1,7**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	88	**2,5**	91	**2,5**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	67	**1,9**	76	**2,1**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	61	**1,7**	72	**2,0**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	54	**1,5**	67	**1,9**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	57	**1,6**	63	**1,8**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	40	**1,1**	37	**1,0**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	44	**1,2**	34	**1,0**
Eesti maksusüsteem on õiglane	36	**1,0**	32	**0,9**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	70	**8,8**	72	**9**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	66	**8,3**	71	**8,9**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	43	**2,2**	49	**2,5**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	85	**4,3**	93	**4,7**
Täiendava tulu deklareerimine	53	**2,7**	48	**2,4**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	68	**3,4**	71	**3,6**
Valmisolek tarbida salakaupa	64	**3,2**	51	**2,6**
KOONDINDEKS		**63,6**		**66,1**

Tabel 10. Kõrgharidusega Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	67	**5,6**	71	**5,9**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	91	**7,6**	93	**7,7**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	91	**7,6**	91	**7,6**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	75,2	**2,1**	88	**2,5**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	96	**2,7**	94	**2,6**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	84	**2,4**	79	**2,2**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	81	**2,3**	77	**2,2**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	73	**2,0**	69	**1,9**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	56	**1,6**	61	**1,7**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	38	**1,0**	34	**1,0**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	41	**1,1**	62	**1,7**
Eesti maksusüsteem on õiglane	39	**1,1**	47	**1,3**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	74	**9,3**	75	**9,4**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	70	**8,8**	70	**8,8**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	51	**2,6**	58	**3,0**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	96	**4,8**	97	**4,9**
Täiendava tulu deklareerimine	54	**2,7**	57	**2,9**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	73	**3,7**	78	**3,9**
Valmisolek tarbida salakaupa	60	**3,0**	71	**3,6**
KOONDINDEKS		**71,7**		**74,4**

Tabel 11. Valitsust usaldavate Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend %)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	60	**5,0**	68	**5,6**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	93	**7,7**	98	**8,1**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	88	**7,3**	91	**7,6**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	73,6	**2,1**	70,4	**2,0**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	98	**2,7**	97	**2,7**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	87	**2,4**	83	**2,3**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	84	**2,4**	83	**2,3**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	76	**2,1**	75	**2,1**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	66	**1,8**	70	**2,0**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	48	**1,3**	43	**1,2**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	49	**1,4**	67	**1,9**
Eesti maksusüsteem on õiglane	51	**1,4**	59	**1,7**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	78	**9,8**	80	**10**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	76	**9,5**	78	**9,8**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	52	**2,6**	51	**2,6**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	96	**4,8**	94	**4,7**
Täiendava tulu deklareerimine	59	**3,0**	57	**2,9**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	74	**3,7**	83	**4,2**
Valmisolek tarbida salakaupa	64	**3,2**	72	**3,6**
KOONDINDEKS		**74,2**		**77,1**

Tabel 12.Valitsust mitteusaldavate Eesti elanike maksutahte indeks aastatel 2018 ja 2021 (sisend%)

	sisend 2018	**2018**	**sisend 2021**	**2021**
TEADMISED				
Hindan oma teadmisi Eesti maksusüsteemist heaks	50	**4,2**	57	**4,7**
Tean, et makstud maksude eest saan riigilt vastutasuks teenuseid (sh tervishoid, haridus, julgeolek jne)	71	**5,9**	76	**6,3**
Tean, kuidas makse maksta ja mille pealt peab makse tasuma (nt palgalt, lisatulult jms).	80	**6,6**	82	**6,8**
HOIAKUD				
Maksu- ja Tolliamet on mitteusaldusväärne … usaldusväärne (skaalal -3 … +3)	54,4	**1,5**	60,8	**1,7**
Maksude maksmine on minu kui kodaniku tähtis kohustus	87	**2,4**	84	**2,4**
Ma tunneks ennast halvasti, kui jätaksin maksud maksmata	64	**1,8**	60	**1,7**
Minu meelest ei tohiks nn musta tööd teha, st saada töötasu, millelt maksud on maksmata	62	**1,7**	60	**1,7**
Ma ei kiida heaks seda, kui asju või teenuseid ostetakse nn mustalt, st ilma arve/kviitungita	60	**1,7**	53	**1,5**
Kui keegi jätab osa oma tulust deklareerimata, siis on tõenäoline, et MTA kontakteerub temaga	53	**1,5**	63	**1,8**
Maksu- ja Tolliameti poolt tehtavad karistused on õiglased	29	**0,8**	28	**0,8**
Eesti maksusüsteem on lihtsalt mõistetav	27	**0,8**	45	**1,3**
Eesti maksusüsteem on õiglane	21	**0,6**	23	**0,6**
NORMID				
Enamik inimesi deklareerivad ja maksavad oma maksud korrektselt ära	68	**8,5**	70	**8,8**
Enamik mulle olulisi inimesi peab tähtsaks, et ma oma maksud korrektselt tasuksin	63	**7,9**	57	**7,1**
MAKSUKÄITUMINE				
Maksude tasumist on lihtne vältida	46	**2,3**	56	**2,8**
Maksan kõik maksud (nt palgalt, lisatuludelt jms) alati korrektselt ära	89	**4,5**	91	**4,6**
Täiendava tulu deklareerimine	40	**2**	42	**2,1**
Valmisolek tankida sõiduautos eriotstarbelist diislikütust	67	**3,4**	63	**3,2**
Valmisolek tarbida salakaupa	47	**2,4**	56	**2,8**
KOONDINDEKS		**60,3**		**62,5**